

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

**מעקב רשויות המדינה אחר שלומם של ילדים מאומצים
במשפחות מאמצות ומתן שירותי תמיכה לאחר סיום הליך
האימוץ - סקירה משווה**

מוגש לוועדה לזכויות הילד

ה' בתמוז תשע"ח
18 ביוני 2018

כתיבה: מריה רבינוביץ'
אישור: אורי טל ספירו, ראש צוות
גרסה לפני עריכה לשונית

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 9195015

טל': 02 - 6408240 / 1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

תוכן

מבוא ותמצית

2

1. תהליך האימוץ בישראל – רקע, סוגיות נבחרות ונתונים

6

נתונים

10

2. מעקב רשויות המדינה אחר שלומם ורווחתם של ילדים מאומצים לאחר מתן צו אימוץ

11

2.1 מעקב המדינה אחר שלומם של ילדים מאומצים במשפחות מאמצות באימוץ פנים ארצי

13

2.2 מעקב אחר שלומם של ילדים מאומצים באימוץ בין-ארצי לאחר צו אימוץ

17

3. שירותים תומכי אימוץ לאחר מתן צו אימוץ

19

3.1 שירותים תומכי אימוץ לאחר מתן צו אימוץ בישראל

21

3.2 שירותים תומכי אימוץ לאחר מתן צו אימוץ במדינות אחרות

24

מבוא ותמצית

"לכל ילד מגיע לחוש נאהב ובטוח במשפחה אוהבת ותומכת, ובכל זאת חיים בינינו ילדים שמזלם לא האיר ומשפחתם אינה מסוגלת לספק להם בית קבוע, מגן ומטפח. מטרת המשפחה המאמצת לספק לילדים מענה לצרכיהם הפיזיים, הרגשיים, החינוכיים, התרבותיים והפסיכולוגיים"¹.

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת יפעת שאשא ביטון, יושבת ראש הוועדה לזכויות הילד וענייני מעקב של רשויות המדינה אחר שלומם של ילדים במשפחות מאמצות ותמיכה וליווי ילדים מאומצים ומשפחות מאמצות לאחר סיום הליך האימוץ.

הבקשה למסמך התקבלה בעקבות עדויות של בגירים שאומצו כילדים ושל ההורים הביולוגיים של ילדים שאומצו על הקשיים שחוו מול המשפחות המאמצות כפי שנחשף הן בתקשורת והן בדיון בוועדה לזכויות הילד בנושא אימוץ שהתקיים במאי 2017.²

במסמך זה יש התייחסות להיבטים של התקופה שלאחר מתן צו אימוץ, משמעותו – סיום הליכי אימוץ וקבלה מלאה של ההורות המאמצת כהורות "רגילה", הורות בה להורה יש הזכויות והחובות המלאות כלפי ילדו. האימוץ איננו השמה חוץ ביתית של קטין באחריות ובפיקוח של המדינה, אלא יצירת משפחה עלת אוטונומיה ככל משפחה אחרת.³

ישנן מדינות, וישראל היא אחת מהן, שעל פי מדיניות האימוץ המוסדרת בהן, לאחר מתן צו האימוץ רשויות המדינה מפסיקות התערבות יזומה מצדן באוטונומיה המשפחתית (אלא אם יש הצדקה ברורה להתערבות). ככלל, רשויות האימוץ עורכות בדיקות להתאמת ההורים שמבקשים לאמץ ילד לפני מתן צו האימוץ. כמו כן, בישראל ובמדינות שונות, לפני מתן צו האימוץ, קיימת חובה לקיים "תקופת מבחן" (פרט לאימוץ בין-ארצי ולאימוץ קרובים; ראו הסבר בהמשך המסמך), שבמסגרתה ילד המיועד לאימוץ מושם בביתה של המשפחה המבקשת לאמץ לתקופת זמן מוגדרת בחוק, על מנת לבדוק את התאמת תנאי המשפחה לילד ואת המסוגלות ההורית של ההורים המאמצים. לפיכך, לאחר מתן צו האימוץ המדינה אינה מתערבת באוטונומיה המשפחתית. לעומת זאת, יש מדינות שדורשות מעקב אחר מצבם של ילדים מאומצים לאחר מתן צו אימוץ.

רשויות האימוץ לא מפסיקות את פעילותן בסיום הליך האימוץ הרשמי ומעניקות שירותי תמיכה למשפחות מאמצות – שירותים תומכי אימוץ. בדרך מתן שירותי תמיכה אלו, רשויות האימוץ נשארות בקשר עם המשפחות המאמצות ויכולות לפקח על מצבם של הילדים המאומצים בהן. עם זאת, מדובר בשירות וולונטרי, שאין חובה על כל המשפחות המאמצות לפנות ולצרוך אותו.

את הדיון הרווח הן בארץ והן במדינות שונות בעולם בשאלת המעקב והפיקוח של רשויות המדינה אחר שלומם של ילדים מאומצים לאחר מתן צו האימוץ ניתן למקד בין שני ההיבטים הבאים: מחד גיסא, ישנה חובה של המדינה לאפשר ולהבטיח לילדים אימוץ בטוח, במשפחה תומכת והמספקת תנאי התפתחות

¹ משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים: שירותי אימוץ.

² פרוטוקול מס' 145 משיבת הוועדה לזכויות הילד בנושא: מעקב רשויות המדינה אחר שלומם של ילדים שהוצאו מביתם או ממסרו לאימוץ; 2 במאי 2017.

³ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק אימוץ ילדים, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב לחה"כ יפעת שאשא-ביטון, יו"ר הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, 28 בינואר 2018.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

והינוך מיטביים לילדים. מאידך גיסא, לאחר מתן צו האימוץ, המדינה שומרת על האוטונומיה המשפחתית ורשויות המדינה לעתים רואות לנכון שלא להמשיך את התערבותן היזומה בחיי המשפחה המאמצת.

יש הטוענים כי קשה למנוע את הקשיים באימוץ, שלעתים עלולים להתעורר גם כמה שנים לאחר שהאימוץ יוצא לפועל. בהקשר לאימוץ ללא הסכמת ההורים הביולוגיים, טוענת ד"ר מאסס מהאוניברסיטה העברית, כי לפני שמוצעת "חדירה" של המדינה ליחסים שבין ילדים לבין הוריהם, גם אם אלה הורים מאמצים, "יש מקום להגבלת האימוץ אך ורק למקרים הכרחיים בעליל, ולבחון את הדרך בה מנתקים את הילד מהוריו מולידיו ואת עצם הניתוק – כחלק מהותי מן האימוץ".⁴

מסמך זה מתייחס לשני היבטים של התקופה שלאחר מתן צו אימוץ למשפחה המאמצת, כאמור, לאחר השלמת תהליך אימוץ:

1. קיום או היעדר חובה סטטוטורית על רשויות המדינה לקיים מעקב אחר שלומם ורווחתם של ילדים מאומצים במשפחות מאמצות לאחר מתן צו אימוץ. יצוין כי רוב המידע על קיומה או היעדרה של החובה החוקית למעקב אחר מצבם של ילדים במשפחות מאמצות במדינות שונות התקבל מאת ארגון ה-ECPRD (European Center for Parliamentary Research and Documentation)⁵ במענה על בקשת מידע ששלח מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
2. מתן שירותים תומכי אימוץ שניתנים למשפחות מאמצות (ולעתים גם למשפחות ביולוגיות) ולילדים מאומצים לאחר מתן צו האימוץ. גם בנושא זה, הרקע החוקי למתן שירותים תומכי אימוץ במדינות שונות התקבל מאת ארגון ה-ECPRD במענה על פנייתנו.

סדר הצגת הנושאים במסמך נעשה לפי חלוקה זו. במסמך יבוא הסבר לגבי כל אחד מהנושאים בישראל ובכמה מדינות נוספות שנסקרו: חלק ממדינות מזרח ומערב אירופה, רוסיה וארה"ב. כמו כן יוצגו כמה דוגמאות לפעילות בתחום באוסטרליה ובקנדה. בראשית המסמך יבוא רקע קצר על עיקרי הליך האימוץ ויוצגו כמה נתונים על מצב האימוץ בישראל. **נדגיש כי במסגרת הסקירה לא בחנו את יעילות השירותים שאותם תיארו ואת טיב ואופן יישום החקיקה בתחומים שהצגנו.**

יצוין כי האימוץ מהווה סוגיה משפטית וחברתית מורכבת, הכוללת מגוון רחב של היבטים הנוגעים לזכויותיהם ולחובותיהם של ההורים המאמצים, ההורים הביולוגיים והילדים המאומצים, בהם: אימוץ בלי או עם הסכמת ההורים והכרזת ילד כבר-אימוץ; אימוץ פתוח (לקשר של הילד עם בני משפחתו הביולוגית, ראו הסבר בהמשך); היבט השמירה על הסודיות בדבר האימוץ ועוד.

קצרה היריעה להתייחס במסמך זה להיבטים הללו בהקשר של התקופה שלאחר מתן צו אימוץ, אך נדגיש כי יש להביא אותם בחשבון בדיון הרחב יותר, הן בהקשר של המעקב של המדינה אחר מצבם של הילדים המאומצים ושל משפחותיהם (המאמצות והביולוגיות גם יחד), והן בהקשר של פיתוח ומתן שירותים שלאחר מתן צו האימוץ לאוכלוסייה זו.

⁴ ד"ר מילי מאסס, ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, אוניברסיטה העברית, מכתב, 15 ביוני 2018.

⁵ ה-ECPRD (European Center for Parliamentary Research and Documentation) – הינו גוף הפועל בחסות הפרלמנט האירופי ומשמש פורום לשיתוף פעולה ולהחלפת מידע בין 70 פרלמנטים ב-46 מדינות חברות, שלוש מדינות משקיפות (ובהן ישראל) ושלושה פרלמנטים בין-לאומיים.

מהמסמך עולים ממצאים אלו:

- בישראל, השירות למען הילד במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (להלן: משרד הרווחה) הוא שירות טיפולי ממלכתי המוסמך לפעול בנושא אימוץ. השירות פועל מכוח החוקים כאשר העיקרי בהם הוא חוק אימוץ ילדים, תשמ"א-1981. תיקון לחוק האימוץ, שנכנס לתוקף בינואר 1998, מסדיר את האימוץ הבין-ארצי וקובע כי אימוץ זה ייעשה באמצעות עמותות, הנמצאות בפיקוח הרשות המרכזית⁶ לאימוץ בין-ארצי, שאושרו על ידי שר העבודה והרווחה ושר המשפטים.
- על פי נתונים של השירות למען הילד, כיום בישראל יש 3,440 ילדים מאומצים עד גיל 18: כ-1,340 ילדים במסגרת אימוץ ארצי וכ-2,100 ילדים מאימוץ בין-ארצי (נתון זה אינו כולל אימוץ קרובים, אימוץ על ידי בן הזוג של ההורה הביולוגי).
- קהילת האימוץ בישראל מונה כ-16,000 משפחות מאז קום המדינה. ב-2016 אומצו סה"כ כ-320 קטינים בישראל באימוץ קרובים: שהינו אימוץ, למשל, ע"י בן הזוג של ההורה המאמץ. בנוסף, כ-100 ילדים ישראלים אומצו שלא באימוץ קרובים, דהיינו, אימוץ ילדים שלא על ידי בן הזוג של ההורה הביולוגי. כאשר לאימוץ בין-ארצי, בשנות האלפיים הייתה ירידה משמעותית במספר הילדים שאומצו באימוץ זה, ובשנתיים האחרונות לגביהן יש נתונים, 2015 ו-2016, מדובר בכמה עשרות ילדים, רובם אומצו מרוסיה.
- בשנים 2014-2018 בוטלו על ידי בית המשפט, ארבעה צווי אימוץ, כולם על רקע פגיעה בילד המאומץ.⁷
- את הדיון בסוגיית המעקב אחר מצבם של הילדים המאומצים במשפחות מאמצות לאחר מתן צו אימוץ ניתן לחלק לשנים: סוגיית המעקב באימוץ ארצי וסוגיית המעקב באימוץ בין-ארצי. זאת בשל השוני שקיים בין שני סוגי אימוץ אלו בדבר קביעת חובת המעקב לאחר מתן צו האימוץ.
- **באימוץ ארצי, בחוק אימוץ ילדים, תשמ"א-1981 אין סעיף ספציפי המחייב מעקב של רשויות המדינה אחר שלומם ורווחתם של ילדים שאומצו.** על פי תשובותיהן של הפרלמנטים במדינות: בריטניה, אירלנד, סלובניה, פינלנד, שוודיה, פולין, אלבניה, אסטוניה, פורטוגל, אוסטרליה (מחוץ וינה) וסלובקיה, בדומה למצב בישראל, חוקי האימוץ בהן לא מסדירים חובת מעקב של רשויות המדינה אחר מצבם של ילדים מאומצים באימוץ פנים ארצי.
- נמצא כי חובת המעקב אחר שלומם של הילדים שנמסרו לאימוץ בתוך מדינת המקור שלהם (אימוץ ארצי) מעוגנות בחקיקה ברוסיה, בולגריה, רומניה, לטביה, קרואטיה ויוון.
- בישראל ובמדינות רבות, כאמור, אין בחוק האימוץ סעיף ספציפי שמחייב את רשויות המדינה לערוך מעקב אחר מצבם של ילדים המאומצים באימוץ פנים ארצי. חובת מעקב קיימת בהקשר של אימוץ בין-ארצי, והיא נובעת מדרישה של המדינות שמוסרות את הילדים לאימוץ למדינות אחרות. דרישה זו באה בעקבות חתימת מדינות רבות בעולם על האמנה הבינלאומית בדבר הגנה

⁶ סעיף 28ב' לחוק אימוץ ילדים, תשמ"א-1981, קובע כי "שר העבודה והרווחה ימנה עובד סוציאלי ראשי [...], שיהיה הרשות המרכזית לאימוץ בין-ארצי על פי חוק זה ולעניין אמנת האג בדבר ההגנה על ילדים ושיתוף הפעולה לגבי אימוץ בין-ארצי, 1993.

⁷ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק האימוץ, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 18 ביוני 2018.

על ילדים ושיתוף פעולה לגבי אימוץ בין-ארצי, משנת 1993 (Convention on Protection of Children and Cooperation and Respect of Intercountry Adoption) (להלן גם: אמנת האג), המסדירה את הליכי האימוץ הבין-ארצי, במטרה להגן על זכויותיהם של הילדים ולמנוע סחר בבני אדם (ישראל אשררה את האמנה בשנת 1998).

בישראל, חוק האימוץ קובע כי עמותה מוכרת, שעיסוקה אימוץ בין-ארצי, תבצע מעקב אחר קליטת ילד בבית המבקש, ותעביר דיווח למדינת החוץ, **אם התבקשה לכך על ידי מדינת החוץ**.

- הדרישות והתדירות של המעקב אחר מצב הילדים המאומצים באימוץ בין-ארצי של המדינות שמוסרות ילדים לאימוץ למדינות אחרות, משתנות ממדינה למדינה. בדרך כלל יש דרישה למידע על קליטתם, התפתחותם ורווחתם של הילדים המאומצים שנמסרו למדינות זרות במשך תקופה מוגדרת. במסגרת המעקב יש דרישות לביצוע פגישות וראיונות עם ההורים המאמצים, ביצוע ביקורי בית, הגשת תמונות, ולעיתים גם דוחות רפואיים.

- **בעשורים האחרונים יש הכרה הולכת וגוברת, בארץ ובעולם, בחשיבות של מתן שירותי תמיכה למשפחות מאמצות בשלבים שונים של הליך האימוץ בכלל, ולאחר סיום הליך האימוץ (Post Adoption Services) בפרט, מגוונים ומתמשכים ככל שנדרש.** אמנת האג קבעה כי כל רשות אימוץ צריכה לקדם את הפיתוח ומתן ייעוץ ושירותי תמיכה לאחר מתן צו אימוץ ("the development of adoption counselling and post-adoption services").

- **שירותי תמיכה לאחר מתן צו אימוץ מפותחים בדרך כלל בעבור ילדים מאומצים, משפחות מאמצות וגם ההורים הביולוגיים והצרכים הייחודיים שלהם מובאים בחשבון.**

- שירותים תומכי אימוץ כוללים תמיכה חומרית, למשל, באמצעות קצבה חודשית מוגדרת (למשל, בפרובינציית אלברטה, קנדה) או באמצעות מימון ביטוח בריאות (למשל, במדינות שונות בארה"ב); סיוע במידע על מיצוי זכויות, תמיכה נפשית, קבוצתית ופרטנית; ייעוץ מקצועי, הדרכות הורים והכשרת אנשי מקצוע. סיוע כספי ניתן בדרך כלל למשפחות שאימצו ילדים משירותי הרווחה. בחלק מהמדינות יש הבחנה בין אימוץ משירותי הרווחה ולסוגי אימוץ אחרים גם במתן זכאות לקבלת שירותים תומכי אימוץ אחרים.

- **בחוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981 בישראל אין סעיף ספציפי המסדיר מתן שירותי תמיכה אחר למשפחות או ילדים ממערכת האימוץ.** השירות למען הילד במשרד הרווחה התחיל בפיתוח שירותים תומכי אימוץ עוד בתחילת שנות האלפיים. **בשנת 2018 כ-1,000 משפחות שאימצו ילדים מתחת לגיל 18 נמצאות בקשר עם גורמי השירות. נזכיר, כי על פי נתונים של משרד הרווחה בישראל יש כיום 3,440 ילדים מתחת לגיל 18 המאומצים במשפחות מאמצות. כלומר, שירותי תמיכה ייחודיים למשפחות מאמצות הניתנים לאחר מתן צו אימוץ, ניתנים כיום לכשליש מהמשפחות המאמצות ומהילדים המאומצים.**⁸

- חלק מהתקציבים המיועדים למתן סיוע זה אינם מנוצלים. יש המעריכים כי אין מודעות בקרב המשפחות המאמצות בדבר האפשרות לגשת לשירות למען הילד ולבקש סיוע. השירות למען הילד אינו מפרסם את השירותים הקיימים באתר האינטרנט שלו.

⁸ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק האימוץ, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 18 ביוני 2018.

- בשנת 2007 מונתה הוועדה לבחינת חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981, והליכי אימוץ ילדים בישראל (ועדת גרוס, על שם השופט (בדימוס) יהושע גרוס שעמד בראש הוועדה). הוועדה התייחסה לתקופה שלאחר מתן צו האימוץ וציננה כי "נכון להיום, שלב זה לא קיבל מקום בחקיקה, מלבד סוגיית העיון בפנקס האימוצים בהגיע המאומץ לגיל 18".⁹ הוועדה המליצה כי תיעשה בדיקה על ידי משרד הרווחה יחד עם משרד האוצר, של השירותים הנדרשים למשפחות המאמצות לאחר האימוץ, וייבנה "סל שירותים" מתפתח בהתאם לתקופות חייו של הילד עד הגיעו של הילד לגיל 18.¹⁰
- **בשונה מישראל**, בחלק מהמדינות שנסקרו במסמך זה מתן שירותים לאחר אימוץ מעוגנים בחקיקה (לדוגמה: **אנגליה, פינלנד, שוודיה**).

1. תהליך האימוץ בישראל – רקע, סוגיות נבחרות ונתונים

על פי משרד הרווחה, "האימוץ הינו פתרון מיטבי עבור קטין שאינו יכול לגדול בבית הוריו והצפי הוא כי למרות עזרה להורים, חוסר המסוגלות של ההורה לא ישתנה. האימוץ, בשונה מהשמה חוץ ביתית זמנית (אומנה, פנימייה, משפחתון וכו'), הינו מענה של קביעות, ומחויבות הורית ומשפחתית מלאה, יציבות אשר מעניקים לילד תחושת בטחון ושייכות. בכך יחודו של האימוץ על פני סידורים אחרים".¹¹

מוסד האימוץ מבוסס על התפיסה החברתית שלפיה זכותו של כל ילד לגדול בבית יציב וכי חובת המדינה לאפשר לילד לגדול עם משפחתו. במצבים שבהם ילד, בכל גיל, אינו יכול להתגורר עם הוריו מוטלת על המדינה החובה, לפי גישה זאת, להציע לו בית קבע חלופי אשר יאפשר לו למצות את זכויותיו ולהגשים את הפוטנציאל הטמון בו. עם זאת, לטענת ד"ר מאסס מהאוניברסיטה העברית, "יש מקום להגבלת האימוץ אך ורק למקרים הכרחיים בעליל, ולבחון את הדרך בה מנתקים את הילד מהוריו מולידיו ואת עצם הניתוק – כחלק מהותי מן האימוץ".¹²

האימוץ מבטל את מסגרת היחסים המשפטית בין הילד לבין הוריו הביולוגיים ושאר קרוביו. מעשה זה מוציא מידיהם את הסמכות הנתונה למשפחה ביחס לילד בכל ההיבטים של זכויות וחובות. **האימוץ יוצר מערכת יחסים משפטית בין ההורה המאמץ לבין הילד המאומץ במסגרת זהה לזו הקיימת בין הורים לבין ילד ביולוגי. האימוץ מקנה להורים המאמצים את כלל הסמכויות הנתונות להורים ביחס לילדיהם.**¹³

בישראל, השירות למען הילד במשרד הרווחה הוא שירות טיפולי ממלכתי המוסמך על פי החוק לפעול בנושא אימוץ. השירות פועל מכוח החוקים כאשר העיקרי בהם הוא **חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981.** החוק קובע כי קטין יימסר לאימוץ בידי עובד סוציאלי לחוק אימוץ, אם הסכימו הוריו לאימוצו או אם הכריז בית המשפט על הקטין כבר-אימוץ. עוד קובע החוק כי עובד סוציאלי לחוק אימוץ ישמש אפוטרופוס לקטין מרגע שהתפנה לאימוץ עד קבלת צו אימוץ, אם לא יתמנה לילד אפוטרופוס אחר. החוק קובע כי צו

⁹ דו"ח הוועדה לבחינת חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981 והליכי אימוץ ילדים בישראל, בראשות כב' השופט (בדימוס) יהושע גרוס, נובמבר 2016.

¹⁰ דו"ח הוועדה לבחינת חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981 והליכי אימוץ ילדים בישראל, בראשות כב' השופט (בדימוס) יהושע גרוס, נובמבר 2016.

¹¹ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק אימוץ ילדים, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב לכבוד חה"כ יפעת שאשא-ביטון, יו"ר הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, 28 בינואר 2018.

¹² ד"ר מילי מאסס, ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, אוניברסיטה העברית, מכתב, 15 ביוני 2018.

¹³ סקירת השירותים החברתיים 2011, חלק ו': **ילדים מאומצים ומשפחות מאמצות**, אורנה הירשפלד, השירות למען הילד, רנטה גורבטוב, ירי בן – שמחון, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, דצמבר 2017.

אימוץ וכל החלטה אחרת לפי חוק זה יינתנו אם נוכח בית המשפט שהם לטובת המאומץ. **תיקון לחוק האימוץ משנת 1993** (שנכנס לתוקף בינואר 1998) **מסדיר את האימוץ הבין-ארצי וקובע כי אימוץ זה ייעשה באמצעות עמותות, הנמצאות בפיקוח הרשות המרכזית לאימוץ בין-ארצי, שאושרו על ידי שר העבודה והרווחה ושר המשפטים.**¹⁴

ישנם כמה סוגים של אימוץ:

- **אימוץ קרובים** – אימוץ על ידי בן הזוג של ההורה הביולוגי; **אימוץ קרובים במקרים של פונדקאות בין-ארצית; אימוץ קרובים במשפחות חד-מיניות;**
 - **אימוץ קרובי משפחה** – אימוץ על ידי קרובי משפחה אחרים (סבים, דודים וכו');
 - **אימוץ ילד שאין בינו לבין המאמצים קרבה משפחתית: אימוץ תינוק ופעוטות עד גיל שנתיים, ללא מצבים ייחודיים.** בקטגוריה זו נכללים תינוקות ופעוטות עד גיל שנתיים ואימוץ זה אפשרי רק בעבור זוגות חשוכי ילדים או זוגות עם ילד אחד מאומץ. ההמתנה לאימוץ ילד כזה בדרך כלל עולה על חמש שנים. משך ההמתנה תלוי במספר התינוקות הממתניים לאימוץ ובמספר הפונים בבקשה לאמץ.¹⁵
 - **אימוץ ילדים (ללא קרבה משפחתית עם המאמצים) מעל גיל שנתיים:** בדרך כלל מדובר באימוץ ילדים ממסגרות השמה חוץ ביתיות, ילדים נטושים או יתומים, וילדים עם צרכים מיוחדים.¹⁶ לקבוצה זו שייכים גם תינוקות (מתחת לגיל שנתיים) בעלי רקע דומה. זמן ההמתנה לקבלת ילד מעל גיל שנתיים או תינוק במצב מיוחד תלוי בנכונות, בגמישות וביכולת של המשפחה להתמודד עם המצבים המיוחדים שצוינו לעיל.¹⁷ אימוץ זה אפשרי עבור זוגות חשוכי ילדים המבקשים לקדם את תורם, או הורים לילדים ביולוגיים.
- אשר לסוג אימוץ זה יצוין כי קיים לעיתים קושי באיתור משפחה מאמצת, ככל שהילד גדול יותר והמאפיינים שלו מורכבים יותר. במצב זה מתארך משך הזמן, מרגע שהוא פנוי לאימוץ עד למסירתו בפועל למשפחה. הקושי לאתר משפחה מועמדת לאימוץ קיים גם לגבי קבוצות אחרים, וקטינים שהם ילדיהם של הורים חולי נפש.¹⁸
- **אימוץ בין-ארצי:** אימוץ ילד ממדינות זרות. בישראל, באימוץ בין-ארצי, בשונה מאימוץ בארץ, אין חלוקה לשני קבוצות: תינוקות מתחת לגיל שנתיים וילדים מעל גיל השנתיים. מרביתם של

¹⁴ סקירת השירותים החברתיים 2016, פרק 2, חלק ב': [ילדים מאומצים ומשפחות מאמצות](#), דצמבר 2017.

¹⁵ שם.

¹⁶ ההגדרה של **ילד עם צרכים מיוחדים באימוץ** שונה במהותה מההגדרה הכללית והגדרת הביטוח הלאומי לילד עם צרכים מיוחדים. ההגדרה באימוץ מקורה מתרגום המונח: Adoption of a Child with Special Needs. במסירת ילדים לאימוץ - הכוונה היא למסירת ילד גדול לאימוץ, ילד שיש לו צרכים ייחודיים. במסירת ילד בארץ, כל ילד שנמסר למשפחה המועמדת לאמצו מעל גיל שנתיים מוגדר כילד עם "צרכים מיוחדים", וכן תינוקות עד גיל שנתיים אשר להם בעיה מיוחדת; רפואית, התפתחותית, משפטית ואחרת. הגדרת הילד בין השנתיים ומעלה כילד עם "צרכים מיוחדים": מקורה בנסיבות חייו של הילד טרם האימוץ, הילד עובר מסכת חיים לא פשוטה - מעברים, תחלופה במטפלים, הזנחה ו/או התעללות והרקע המשפחתי גנטי שלו קשה. מקור: אורנה הירשפלד, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים; מכתב לממ"מ, 10 באוגוסט 2015.

¹⁷ סקירת השירותים החברתיים 2016, פרק 2, חלק ב': [ילדים מאומצים ומשפחות מאמצות](#), דצמבר 2017.

¹⁸ אורנה הירשפלד, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים; מכתב לממ"מ, 10 באוגוסט 2015.

הילדים המאומצים הינם בגילאי שנה עד שלוש שנים וטרם אימוצם טופלו בדרך כלל בבתי תינוקות.¹⁹

לאחר קבלת ההחלטה של ההורים לאמץ ילד, ופנייתם לגורם האחראי לנושא אימוץ (השירות למען הילד במשרד הרווחה או עמותה העוסקת באימוץ בין-ארצי), מתחיל הליך האימוץ שמסתיים במתן צו אימוץ²⁰ למשפחה וסיום המעבר של הילד המאומץ לבית של המשפחה המאמצת.

על פי משרד הרווחה, התהליך שאותו עוברים הורים המעוניינים לאמץ ילד, פרט למקרים של אימוץ קרובים, מתחלק לארבע תקופות:²¹

1. **אבחון והכשרת המועמד לאימוץ:** בשונה מהורה ביולוגי ולאור מחויבות המדינה לקטין הנמסר לאימוץ, מועמד לאימוץ עובר אבחון לצורך בחינת כשירותו לאמץ, ועל בסיסו מתקבלת ההחלטה אם לאשר או לדחות את בקשת המועמד לאמץ. לאחר אישור המועמדות לאמץ, על המועמד לעבור הכשרה בקבוצת הכנה להורות מאמצת. במהלך קבוצת ההכנה נחשפים המועמדים למורכבות האימוץ, לפרופיל הילדים הנמסרים לאימוץ, לקשיים הצפויים לאורך השנים, ולאפשרות להיעזר ולפנות לשירות למען הילד לאורך כל שנות האימוץ. על פי משרד הרווחה, אף שהשתתפות בקבוצה מתבצעת בפועל לאחר אישורו של המועמד, מאפשרת הקבוצה התרשמות נוספת מהמועמד ובמידת הצורך לקבוע כי הוא איננו מתאים לאמץ.
 2. **ההתאמה בין הילד ובין המשפחה וההשמה של הילד:** בשלב זה ניתנת אפשרות נוספת לבחון את המועמד, תגובותיו להצעה בקשר לילד הספציפי וההיערכות שלו לקבלת הילד. ההשמה עצמה נמשכת מספר ימים בליווי צמוד של עובדים סוציאליים.
 3. **תקופת המבחן טרם קבלת צו האימוץ:** לפי סעיף 6 לחוק אימוץ ילדים "לא יתן בית משפט צו – אימוץ אלא אם היה המאמץ סמוך על שולחן המאומץ לפחות ששה חודשים לפני מתן הצו".²² על פי החוק, תקופה זו מתחיל מהיום שבו ניתנה הודעה לעובד סוציאלי שמונה לעניין החוק, שהמאמץ קיבל את המאומץ לביתו בכוונה לאמצו.
- הפיקוח והסיוע לילד ולמשפחה במהלך התקופה כוללים: מפגשים עם ההורים המועמדים, לבד ויחד עם המאומץ, ופגישות עם המאומץ ובכלל זה ביקורי בית. בנוסף, לא אחת ההשמה של ילדים מלווה בעובד הסוציאלי של ההשמה. המועמד מופנה להדרכה הורית ספציפית. ההמלצה על מתן צו האימוץ תיעשה רק אם נוכח עובד סוציאלי לחוק כי האימוץ הוא לטובתו של הקטין. בשלב זה, על פי חוק האימוץ נבחנת גם עמדת הילד המאומץ לשאלת אימוצו.²³

¹⁹ שם. באימוץ חו"ל לא קיימת הגדרה מיוחדת לילד עם צרכים מיוחדים באימוץ, כמו זו שקיימת לגבי אימוץ בארץ (ראו את הערת השוליים 12 לעיל).

²⁰ צווי אימוץ: (1) צו אימוץ של ילד אשר נמסר למשפחה בידי עובד סוציאלי לחוק האימוץ, הכולל: **צו אימוץ סגור**, שאינו מאפשר לילד קשר עם המשפחה המולידה, ו**צו אימוץ פתוח**, המאפשר המשך קשר בין הילד לבין בני משפחתו הביולוגיים (אחים שנמסרו לאימוץ במשפחה אחרת, הורה ביולוגי או סבים) וכולל צו אימוץ קרובי משפחה (מקור: אורנה הירשפלד, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, שיחת טלפון, 17.06.18); (2) צו אימוץ קרובים; (3) צו אימוץ קרובים במשפחות חד-מיניות; (4) צו אימוץ קרובים במקרה של פונדקאות בין-ארצית; (5) צו אימוץ בין-ארצי.

²¹ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק אימוץ ילדים, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב לכבוד חה"כ יפעת שאשא-ביטון, יו"ר הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, 28 בינואר 2018.

²² חוק אימוץ ילדים, תשמ"א – 1981, סעיף 6.

²³ שם; סעיף 7: "מלאו למאומץ תשע שנים, או שטרם מלאו לו תשע שנים, אך הוא מסוגל להבין בדבר, לא יתן בית משפט צו-אימוץ אלא אם נוכח שהמאומץ רוצה שאותו מאמץ יאמצו...".

יצוין כי במקרים של אימוץ בין-ארצי, ההורים המאמצים לא עוברים את השלב השלישי – תקופת מבחן, לפני מתן צו האימוץ. צו האימוץ ניתן מיד לאחר קבלת הילד במדינה המוסרת²⁴ וכניסתו של הילד לארץ באימוץ בין-ארצי אפשרית רק לאחר מתן צו אימוץ.²⁵ (עדיין בבדיקה מול המשרד).

4. לאחר מתן צו האימוץ: צו האימוץ מקנה להורה המאמץ את החובות והזכויות ההוריות. מעמדו של ההורה המאמץ הוא כמעמד הורה לכל דבר ועניין. על פי משרד הרווחה, המשך הקשר ומידת האינטנסיביות של ליווי המשפחה תלויים ברצונם של המאמצים. המסר למשפחות הוא שניתן לפנות בכל עת ובכל עניין לשירות למען הילד. הליווי כולל אלמנטים של טיפול, ייעוץ ופיקוח על המשפחה; יחד עם כיבוד האוטונומיה המשפחתית, כאמור (המשך ההסבר בנושא שירותי תמיכה וליווי ראו בפרק 3).

בנוגע לאימוץ בין-ארצי המצב שונה וכן קיימת חובה לפקח על תוצאות האימוץ, אם מדינת החוץ שמוסרת את הילד לאימוץ דורשת זאת. חוק האימוץ הישראלי קובע²⁶ כי עמותה, שעיסוקה אימוץ בין-ארצי, תבצע, אם התבקשה לכך על-ידי מדינת חוץ, מעקב אחר קליטת ילד בבית המאמץ, ותעביר למדינת החוץ, לפי בקשתה, דיווח על המעקב. דיווח זה יועבר גם לרשות המרכזית²⁷ (המשך ההסבר בנושא מעקב באימוץ בין-ארצי ראו בפרק 2.1).

בשנת 2007 מינו שר המשפטים דאז, דניאל פרידמן, יחד עם שר הרווחה דאז יצחק הרצוג, ועדה לבחינת חוק אימוץ ילדים, התשמ"א–1981, והליכי אימוץ ילדים בישראל (להלן גם: ועדת גרוס או הוועדה), בראשותו של השופט (בדימוס), יהושע גרוס. הוועדה הניחה את מסקנותיה בדוח שהוגש לשרת המשפטים ולשר העבודה והרווחה בספטמבר 2016, שבין היתר כלל גם הצעת חקיקה בתחום האימוץ.²⁸ הוועדה התייחסה לתקופה שלאחר האימוץ וציינה בדוח הסופי כי "חוליה אחרונה ב"תרשים הזרימה" של האימוץ, מבחינת סדר הזמנים היא החוליה המתייחסת לשלב שלאחר מסירת הילד למאמציו וקבלת צו אימוץ. נכון להיום, שלב זה לא קיבל מקום בחקיקה, מלבד סוגיית העיון בפנקס האימוצים בהגיע המאמץ לגיל 18".²⁹ על פי הוועדה, ייתכן שההתעלמות משלב זה יסודה בתפיסה שהייתה קיימת בעבר ולפיה היותם של המאמצים הוריו של הילד לכל דבר ועניין מן הבחינה המשפטית, משמעה גם כי דרך הטיפול צריכה להיות כמו במשפחה רגילה וכשם שאין מתערבים באוטונומיה המשפחתית, אלא אם יש הצדקה ברורה לכך, כך גם מרגע האימוץ יכולות רשויות הרווחה "לצאת מן התמונה" ולתת להורים המאמצים לגדל את הילד כמו כל ילד אחר. אך התפיסה ה"אידיאלית" זו, אינה עומדת אל מול המציאות. הניסיון והמחקר מראים את הקשיים האינהרנטיים לקליטת ילד מאומץ במשפחה, אשר אינם מסתיימים בתקופה הראשונה אלא עשויים לשוב ולעלות בשלבים שונים בחיי הילד, כמו למשל בגיל ההתבגרות ועוד.

²⁴ אורנה הירשפלד, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים; שיחת טלפון, 17 ביוני 2018.

²⁵ עידה הררי, מנכ"לית עמותת לאימוץ בין-ארצי "עתידי הילדים"; שיחת טלפון, 6 ביוני 2019.

²⁶ חוק אימוץ ילדים, תשמ"א – 1981, סעיף 28ח.

²⁷ ראו לעיל הערת שוליים מס' 6.

²⁸ דו"ח הוועדה לבחינת חוק אימוץ ילדים, התשמ"א – 1981 והליכי אימוץ ילדים בישראל, בראשות כבי' השופט (בדימוס) יהושע גרוס, נובמבר 2016.

²⁹ שם.

יצוין כי יש סוגיות נוספות בחוק המתייחסות לשלב שלאחר מתן צו אימוץ, בהן: סוגיית הסמכות הניתנת לבית המשפט לבטל צו אימוץ (סעיף 19 לחוק האימוץ) וסוגיית המעקב אחר קליטת ילד חוץ באימוץ בין-ארצי (סעיף 28ז). נכתב בסיוע של עו"ד שימרית שקד, הלשכה המשפטית של הכנסת, 18 ביוני 2018.

הוועדה המליצה כי תיעשה בדיקה על ידי משרד הרווחה יחד עם משרד האוצר, לגבי השירותים הנדרשים למשפחות המאמצות לאחר האימוץ, וייבנה "סל שירותים" מתפתח בהתאם לתקופות חייו של הילד עד הגיעו של הילד לגיל 18.³⁰

נתונים

כאמור, בשנים האחרונות התרחשו שינויים בתחום האימוץ בארץ. בישראל, לטענת גורמי האימוץ, השינויים באו לידי ביטוי בירידה במספר הילדים המאומצים מדי שנה. הדבר נכון הן לגבי ילדים ישראלים שנמסרים לאימוץ והן לילדים שמאומצים בישראל באימוץ בין-ארצי.

על פי נתונים של השירות למען הילד, נכון להיום בישראל יש כ-3,440 ילדים מאומצים עד גיל 18: 1,340 במסגרת אימוץ ארצי וכ-2,100 מאימוץ בין-ארצי (נתון זה אינו כולל אימוץ קרובים, אימוץ על ידי בן הזוג של ההורה הביולוגי).³¹

בשנת 2016 אומצו כ-320 קטינים באימוץ קרובים: שהינו אימוץ על ידי בן הזוג של ההורה המאמץ; כ-100 ילדים ישראלים אומצו באימוץ שאינו אימוץ קרובים, דהיינו, אימוץ ילדים שלא על ידי בן הזוג של ההורה הביולוגי. משפחות אלה מצטרפות לקהילת האימוץ המונה כ-16,000 משפחות מאז קום המדינה.

להלן נתונים על מספר הילדים הישראלים שנמסרו לאימוץ בידי השירות למען הילד במשרד הרווחה בשנים 1995-2016. הנתונים אינם כוללים ילדים שאומצו בחו"ל, אימוץ בידי קרובי משפחה ואימוץ בידי משפחות חד-מיניות. מדובר אך ורק בילדים ישראלים שנמסרו לאימוץ על ידי שירותי הרווחה.

לוח 1: מספר הילדים הישראלים שנמסרו לאימוץ בידי השירות למען הילד של משרד הרווחה בשנים 1995-2016 ³²	
שנת אימוץ	מספר ילדים
1995	215
2000	142
2005	115
2010	78
2015	115
2016	76
מזה: תינוקות בגיל 0-2	24
גיל +2	52

מהנתונים בטבלה עולה כי מספר הילדים שנמסרו לאימוץ בשנת 2016 נמוך בכ-65% מהמספר המקביל בשנת 1995.

להלן נתונים על הילדים שהגיעו לארץ במסגרת אימוץ בין-ארצי:

³⁰ דו"ח הוועדה לבחינת חוק אימוץ ילדים, התשמ"א – 1981 והליכי אימוץ ילדים בישראל, בראשות כב' השופט (בדימוס) יהושע גרוס, נובמבר 2016.

³¹ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק האימוץ, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 18 ביוני 2018.

³² ילדים בישראל, שנתון 2018 של המועצה לשלום הילד, עורכת: ציפי ברמן, ינואר 2018; לוח 3.8, עמ' 79.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

לוח 2: מספר הילדים שהגיעו ארצה במסגרת אימוץ בין-ארצי, לפי ארץ מוצא, 1998-2016 ³³					
מזזה:				1998-2016	ארץ מוצא
2016	2015	2010	2005		
24	32	124	193	2,828	סך הכול
23	32	88	75	1,199	רוסיה
0	0	34	93	821	אוקראינה
0	0	0	7	226	מדינות נוספות של ברה"מ לשעבר ³⁴
0	0	2	17	145	גוואטמלה
0	0	0	0	382	רומניה
0	0	0	0	1	סרביה

מן הטבלה עולים ממצאים אלו:

- בשנות האלפיים ירד משמעותית מספר הילדים שאומצו באימוץ בין-ארצי, ובשנתיים האחרונות לגביהן יש נתונים (2015-2016) מדובר בכמה עשרות ילדים.
- מ-1998 ועד 2016 רוב הילדים המאומצים שהגיעו לארץ במסגרת אימוץ בין-ארצי הם יוצאי רוסיה ואוקראינה.

על פי משרד הרווחה, צמצום האימוץ הבין-ארצי היא תופעה עולמית הנובעת מכמה סיבות, בהן:

- הקפדה גדלה והולכת של ביצוע אמנת האג משנת 1993 המחייבת את המדינות המוסרות ילד לאימוץ לחפש משפחה בארצו טרם ההחלטה למוסרו למשפחה באימוץ בין-ארצי.
- פיתוח ושימוש גובר בטכנולוגיות פיריון ובפונדקאות חו"ל.³⁵

בנוסף לנתונים על אימוץ ילדים, מרכז המחקר והמידע ביקש ממשרד הרווחה לקבל גם נתונים על הפסקות האימוץ, שמשמעותן הגשת בקשה לביהמ"ש לביטול צו האימוץ. ממשרד הרווחה נמסר כי מדובר בתופעה קיצונית וחריגה. בשנים 2014-2018 בוטלו על ידי בית המשפט ארבעה אימוצים, כולם על רקע פגיעה בילד המאומץ.³⁶

2. מעקב רשויות המדינה אחר שלומם ורווחתם של ילדים מאומצים לאחר מתן צו אימוץ

כאמור, הדיון הרווח בשאלת מעקב ופיקוח של רשויות המדינה אחר שלומם ורווחתם של הילדים המאומצים מצוי בין שני היבטים. מחד גיסא, יש חובה של המדינה לאפשר לילדים אימוץ בטוח,

³³ ילדים בישראל, שנתון 2018 של המועצה לשלום הילד, עורכת: ציפי ברמן, ינואר 2018; לוח 3.9, עמ' 80.

³⁴ ביילורוסיה (רוסיה לבנה), מולדובה, גאורגיה (גרוזיה לשעבר), קזחסטן, אזרביידג'ן, קירגיזסטן.

³⁵ אורנה הירשפלד, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים; מכתב לממ"מ, 10 באוגוסט 2015.

³⁶ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק האימוץ, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 18 ביוני 2018.

במשפחה תומכת והמספקת תנאי התפתחות וחינוך מיטביים לילדים. מאידך גיסא, לאחר מתן צו האימוץ, המדינה שומרת על האוטונומיה המשפחתית ורשויות המדינה האחראיות לאימוץ מפסיקות את התערבותן במשפחה המאמצת.

את הדיון בסוגיית המעקב אחר מצבם של ילדים מאומצים לאחר מתן צו אימוץ ניתן לחלק לשניים: סוגיית המעקב באימוץ ארצי וסוגיית המעקב באימוץ בין-ארצי, מאחר שכפי שיעלה בהמשך יש שוני בדבר קביעת המעקב לאחר מתן צו האימוץ בין שני סוגי אימוץ אלו.

כאמור, בישראל, השלב שלאחר מתן צו האימוץ לא קיבל מקום בחקיקה, מלבד סוגיית העיון בפנקס האימוצים בהגיע המאומץ לגיל 18.³⁷ כמו כן, קיימת סמכות לבית המשפט לבטל צו אימוץ (סעיף 19) והחוק מסדיר גם את סוגיית המעקב אחר קליטת ילד חוץ באימוץ בין-ארצי (סעיף 28ז). **בחוק אימוץ ילדים, תשמ"א-1981 אין סעיף ספציפי המחייב מעקב של רשויות המדינה אחר שלומם ורווחתם של הילדים שאומצו.**³⁸

סעיף 16 לחוק האימוץ קובע כי "האימוץ יוצר בין המאמץ ובין המאומץ אותן החובות והזכויות הקיימות בין הורים ובין ילדיהם, ומקנה למאמץ ביחס למאומץ אותן הסמכויות הנתונות להורים ביחס לילדיהם; הוא מפסיק את החובות והזכויות שבין המאומץ לבין הוריו ושאר קרוביו והסמכויות הנתונות להם ביחס אליו".³⁹

על פי משרד הרווחה, "משמעות סעיף חוקי זה הינה הקבלה מלאה של ההורות המאמצת להורות "רגילה", הורות בה להורה יש הזכויות והחובות המלאות כלפי ילדו. האימוץ איננו השמה חוץ ביתית של קטין באחריות ופיקוח של המדינה, אלא יצירת משפחה בעלת אוטונומיה ככל משפחה אחרת. על פי החוק, על המדינה לכבד את האוטונומיה ההורית והמשפחתית. אין לרשויות הסמכות להתערב בחיי המשפחה אלא לבקשת ההורה או במצבים בהם נמצא כי הילד נמצא במצב של סיכון או סכנה, אז התערבות המדינה תהיה במסגרת המחלקה לשירותים חברתיים והפעלת **חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960** במקרה הצורך".⁴⁰

עם זאת, חשוב להוסיף כי אותו סעיף של חוק האימוץ (סעיף 16) שקובע את העברת הזכויות והחובות של ההורים כלפי הילד המאומץ באופן מלא למשפחה המאמצת, מתייחס בהמשך גם לסמכות של בית המשפט לצמצם את התוצאות האמורות של האימוץ: "רשאי בית משפט לצמצם בצו האימוץ את התוצאות האמורות".⁴¹ מבדיקה שערכנו, שימוש בסעיף זה בפסיקה הישראלית בדרך כלל נעשה בהקשר לקביעת אימוץ פתוח⁴² ולא נמצאו פסקי דין בהם השימוש בסעיף זה היה לצורך קביעת חובת מעקב או פיקוח אחר שלומם של הילד המאומץ במשפחה המאמצת.⁴³

³⁷ דו"ח הוועדה לבחינת חוק אימוץ ילדים, התשמ"א – 1981 והליכי אימוץ ילדים בישראל, בראשות כבי' השופט (בדימוס) יהושע גרוס, נובמבר 2016.

³⁸ **חוק אימוץ ילדים, תשמ"א – 1981**. נכתב בסיוע של עו"ד שימרית שקד, הלשכה המשפטית של הכנסת, 18 ביוני 2018.

³⁹ **חוק אימוץ ילדים, תשמ"א – 1981**, סעיף 16.

⁴⁰ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק אימוץ ילדים, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב לכבוד חה"כ יפעת שאשא-ביטון, יו"ר הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, 28 בינואר 2018.

⁴¹ **חוק אימוץ ילדים, תשמ"א – 1981**, סעיף 16.

⁴² **אימוץ פתוח** - אימוץ שמאפשר המשך קשר בין הילד לבין בני משפחתו הביולוגיים (אחים שנמסרו לאימוץ במשפחה אחרת, הורה ביולוגי או סבים).

⁴³ בסיוע של עו"ד ירון אונגר, הלשכה המשפטית של הכנסת, תחום חקיקה ומחקר משפטי.

יצוין כי אף שלאחר מתן צו האימוץ המדינה מתחילה להתייחס אל המשפחה המאמצת כאל המשפחה הביולוגית ולא מעוניינת להתערב באוטונומיה המשפחתית, לפני מתן צו האימוץ המדינה מבדילה בין המשפחה הביולוגית למשפחה המיועדת לאמץ והיא רואה את עצמה אחראית עיקרית על הליך האימוץ. לפיכך, רשויות המדינה האחראיות לאימוץ עורכות בדיקות ובירורים קפדניים לפני מתן האישור להורים לאמץ ילד. על פי משרד הרווחה "בשונה מהורות ביולוגית, נדרשת בחינה מדוקדקת של המועמד לאימוץ [ההדגשה אינה במקור], הכנה לקראת ההורות המאמצת, התאמה מיטבית בינו לבין הילד הספציפי המועמד לאימוץ...[...]"⁴⁴. כמו כן, כפי שצוין לעיל, משרד הרווחה מחלק את הליך האימוץ לארבעה שלבים. על פי המשרד "כל שלב מתאפיין במעקב, פיקוח וליווי שונים"⁴⁵.

באשר למצב בעולם, במהלך הסקירה עלה כי חובת המעקב אחר שלומם של הילדים שנמסרו לאימוץ בתוך מדינת המקור שלהם מעוגנות בחקיקה ברוסיה, בולגריה, יוון, לטביה, קרואטיה ורומניה. במדינות כגון בריטניה, אירלנד, סלובניה, פינלנד, קנדה, שוודיה, פולין, אלבניה, אסטוניה, פורטוגל, אוסטרליה (מחוץ וינה), סלובקיה, בדומה למצב בישראל, לא קיימת חובה סטטוטורית או רגולטורית על רשויות המדינה לבצע מעקב אחר שלומם ורווחתם של הילדים באימוץ פנים ארצי. כאמור, רוב המידע הנוגע לחוקים ברוב המדינות שנסקרו התקבל מאת ארגון ה-ECPRD במענה על בקשת מידע ששלח מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

כאמור, בחוק האימוץ הישראלי, כמו גם בחוקי אימוץ במדינות נוספות, אין סעיף ספציפי שמסדיר את סוגיית המעקב אחר שלומם ורווחתם של הילדים המאומצים בישראל. חובת המעקב קיימת בהקשר של אימוץ בין-ארצי; כאמור, חוק האימוץ קובע כי עמותה מוכרת, שעיסוקה אימוץ בין-ארצי, תבצע מעקב אחר קליטת ילד בבית המבקש, ותעביר דיווח למדינת החוץ, אם התבקשה לכך על ידי מדינת החוץ.

בדומה לישראל, גם במדינות אחרות יש דרישה מרשויות האימוץ (רשויות מטעם המדינה וגם עמותות וסוכנויות פרטיות שעוסקות בהליכי אימוץ בין-ארצי) לפקח על שלומם של הילדים שאומצו ממדינות זרות, וזאת בעקבות אמנת האג, המסדירה את הליכי האימוץ בין-ארצי, במטרה להגן על זכויותיהם של הילדים ולמנוע סחר בבני אדם. יצוין כי מדינת ישראל אשררה את האמנה בשנת 1998.

להלן כמה דוגמאות למדיניות בנוגע לקיום מעקב לאחר מצבם של ילדים מאומצים ומשפחות מאמצות לאחר מתן צו האימוץ במדינות שונות.

2.1. מעקב המדינה אחר שלומם של ילדים מאומצים במשפחות מאמצות באימוץ ארצי

במסגרת העבודה על מסמך זה פנינו לכמה פרלמנטים במדינות אירופיות בשאלה אם קיימת בהן דרישה, בחוק או באמצעות הסדרות אחרות, לקיים מעקב ופיקוח על שלומם ורווחתם של ילדים מאומצים לאחר מתן צו אימוץ. ארבע מדינות - יוון, לטביה, קרואטיה ורומניה, מתוך 17 שהשיבו לפנייתנו, ענו כי בהן קיימת חובה לקיים מעקב אחר מצבם של ילדים מאומצים והיא מעוגנת בחוקי האימוץ שלהן. בנוסף, מהסקירה שערכנו עלה כי חובה כזו קיימת גם בבולגריה ורוסיה.

יצוין כי במהלך הסקירה זו לא עלה בידינו לבחון את הסיבות לכך שמדינות קבעו את חובת המעקב אחר מצבם של הילדים המאומצים לאחר מתן צו אימוץ. ייתכן שקביעה זו נובעת מהיעדר הדרישה לערוך

⁴⁴ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק אימוץ ילדים, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב לכבוד חה"כ יפעת שאשא-ביטון, יו"ר הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, 28 בינואר 2018.

⁴⁵ שם.

תקופת מבחן טרם מתן צו האימוץ או מסיבה אחרת, ואותן יש לבדוק מול רשויות האימוץ במדינות אלו או בבדיקה של החקיקה בהן. להלן פירוט.

• בולגריה⁴⁶

הסדרי אימוץ ילדים בבולגריה ואימוץ בין-ארצי של ילדים בולגרים נקבעו בחוק המשפחה הבולגרי (Family Code). בחוק נקבע כי לאחר סיום הליך האימוץ של ילד, יש חובת מעקב אחר מצבו של הילד המאומץ במשפחה המאמצת במשך שנתיים. החוק מטיל את האחריות לביצוע המעקב על שירותי הרווחה במקום המגורים של המשפחה. לא עלה בידנו למצוא מידע נוסף על התנאים של ביצוע פיקוח מסוג זה.⁴⁷

• יוון⁴⁸

מהמידע שנשלח מהפרלמנט היווני עולה כי ביוון קיימת חובה על פי חוק⁴⁹ לקיים מעקב אחר מצב האימוץ על ידי שירותי הרווחה ברשויות מקומיות. המעקב נמשך שלוש שנים ראשונות ממתן צו האימוץ, ובמהלכו הרשויות מחויבות לבדוק את תנאי חיים של הילדים המאומצים ולייעץ למשפחה המאומצת. המעקב יכול לכלול שיחות עם הילדים וההורים, שיחות עם הצוותים החינוכיים של הילד, באמצעות בקשה לאישורים רפואיים ומכל גורם מקצועי אחר שקשור לסביבה של הילד.

• לטביה⁵⁰

על פי המידע שנשלח מהפרלמנט בלטביה, ההסדרה בלטביה קובעת כי לאחר מתן צו האימוץ, בית המשפט המקומי לענייני יתומים, אחראי למעקב אחר שלומו של הילד המאומץ במשפחתו המאמצת במשך שנתיים. גוף של המדינה לפיקוח על זכויות ילדים (The State Inspectorate for Protection of Children's Rights) הנו הגוף האחראי לבצע את המעקב. גוף זה מגיש את דוחות המעקב לבית המשפט המקומי לענייני יתומים בהתאם למצב הילד ומשפחתו, לפחות ארבע פעמים בשנה הראשונה שלאחר האימוץ, ולא פחות מפעמיים בשנה השנייה לאחוריו. על בסיס תוצאות המעקב בית המשפט יכול לראות את תוצאות האימוץ ולקבוע את המשך הטיפול במקרה.⁵¹

• קרואטיה⁵²

מהמידע שהתקבל מהפרלמנט בקרואטיה, קיימת חובה לערוך מעקב אחר מצב האימוץ ומתן סיוע מקצועי ותמיכה לילד ולהורה המאמץ לאחר שהליכי אימוץ מסתיימים. חוק המשפחה של קרואטיה (The Family Act), מסדיר את הליך האימוץ וקובע כי תקופת המעקב הנדרשת היא בששת החודשים הראשונים לאחר מתן צו האימוץ, אשר מתבצע על ידי עובד סוציאלי או פסיכולוג משירותי הרווחה המקומיים ובאמצעות ביקורים שבמסגרתם ניתנים להורים המאמצים ולילדים המאומצים מידע וייעוץ וסוגים שונים של סיוע מקצועי, אם נדרש.

⁴⁶ [Family Code of Bulgaria](#), Post-adoption Monitoring, Article 104.

⁴⁷ נכתב בהתייעצות עם עו"ד דינה צדוק, תחום חקיקה ומחקר משפטי, הלשכה המשפטית של הכנסת, 17 ביוני 2018.

⁴⁸ Sotirelis George, Hellenic Parliament, Greece, letter, 13 June 2018.

⁴⁹ Article 3 of the Presidential Decree 226/1999.

⁵⁰ Janis Kapenieks, Latvia, Latvijas Republikas Saeima, letter, 12 June 2018.

⁵¹ Cabinet Regulations 111 Procedures for Adoption, based on Law on the Protection of the Children's Rights.

⁵² Zora Vukoja, Secretary, Committee on the Family, Youth and Sports, Croatia Parliament, letter, 13 June 2018.

• רומניה⁵³

מהמידע שהתקבל מהפרלמנט הרומני, פרק 9 של חוק האימוץ ברומניה⁵⁴ מוקדש לנושא פיקוח ופעילות לאחר סיום הליכי אימוץ (דהיינו, לאחר מתן צו אימוץ). על פי החוק, **רשויות למען הילד** יערכו פיקוח אחר מצבם של הילדים במשפחות מאמצות כל רבעון, **במשך שנתיים** הראשונות לאחר מתן צו אימוץ. בתום תקופת הפיקוח שלאחר האימוץ, יוגש דוח סופי לרשויות האימוץ. במהלך תקופה זו, המשפחה המאומצת נדרשת לדווח לרשויות על כל שינוי במקום המגורים (אם זה בפנים הארץ או אם זה בחו"ל) ועל שינוי שם הילד, אם נעשה.

• רוסיה⁵⁵

צו האימוץ של הפדרציה הרוסית מחייב מעקב אחר שלומם של ילדים שנולדו ברוסיה ואומצו על ידי משפחות ברוסיה. על פי הצו, מעקב זה נעשה רק במקרים שבהם ילדים אומצו בהליך אימוץ חוץ משפחתי (דהיינו, לא אומצו על ידי בן/בת זוג של ההורה הביולוגי של הילד). הצו מחייב שהמעקב ייערך באופן שיאפשר לשמור על סודיות האימוץ.

יצוין כי לא מצאנו בצו דרישה לערוך תקופת מבחן (כאמור, תקופה שלפני מתן צו אימוץ, במסגרתה ילד המיועד לאימוץ עובר לגור בביתה של המשפחה המאמצת לתקופה מסוימת במטרה לבדוק את התאמת המשפחה לצרכיו, את יכולת הורים וכו') טרם מתן צו אימוץ.

על פי הצו, המעקב נערך על ידי איש מקצוע האמון על הליכי אימוץ מטעם רשויות האימוץ, אשר מבצע את הביקורים וכותב את הדוחות באופן הבא: **הביקורת הראשונה מתקיימת במהלך השנה הראשונה לאחר קבלת צו אימוץ, לאחר חמשת החודשים הראשונים ממועד מתן צו האימוץ**, ולא מאוחר משבעה חודשי האימוץ הראשונים. **הביקורת השנייה** נערכת בין החודשים ה-11 ל-13 לאחר קבלת צו אימוץ; **הביקורת השלישית** – בין החודשים 23 ל-25 **והביקורת הרביעית** – בין החודשים 37-35. בהמשך, רשויות האימוץ מחליטות, על בסיס מידע על המשפחה העומד לרשותן, על המשך המעקב. במסגרת המעקב נבדקים תנאי המחיה של הילד, מצבו הבריאותי וההתפתחותי, רמת החינוך שהוא מקבל, היבטים שונים של ההתנהגות, מצבו הנפשי והיחסים במשפחה.⁵⁶

כאמור, במסגרת העבודה על מסמך זה פנינו לכמה פרלמנטים במדינות אירופיות בשאלה אם קיימת בהן דרישה, בחוק או באמצעות הסדרות אחרות, לקיים מעקב ופיקוח על שלומם ורווחתם של הילדים המאומצים לאחר מתן צו אימוץ. להלן המדינות שהשיבו כי בהן **לא קיימת** חובה סטטוטורית או

⁵³ Julia Any-Mary, Parliament of Romania, Chamber of Deputies, letter, 12 June 2018.

⁵⁴ Law no. 273/2004 on the legal status of adoption.

⁵⁵ [צו ממשלת פדרציה רוסית מ-29 במרס 2000 \(מעודכן ל-09.04.2018\), מספר 275](#), בדבר קביעת הליך אימוץ ילדים והליך בקרה על תנאי מחייה וחינוך של הילדים המאומצים במשפחות מאמצות ברוסיה ובמשפחות מחו"ל שמאמצות ילדים רוסים.

⁵⁶ הצו קובע כי את דוח הביקורת יש להכין בשני עותקים, תוך שבעה ימים מיום הביקור ושיש למסור העתק אחד למשפחה המאמצת לא יאוחר משלושה ימים לאחר שהדוח אושר על ידי רשויות האימוץ. במקרים שבהם משפחה מחליפה את מקום מגוריה, יש חובה להעביר את התיק האישי של הילד לרשויות האימוץ במקום המגורים החדש. תוך 30 יום ממועד המעבר, על רשויות הרווחה במקום המגורים החדש להכיר את המשפחה ולערוך ביקורת בהתאם.

רגולטורית לקיום מעקב או פיקוח כזה: אוסטריה (מחוז וינה),⁵⁷ אלבניה,⁵⁸ אנגליה וויילס,⁵⁹ אסטוניה,⁶⁰ נורבגיה,⁶¹ סלובניה,⁶² סלובקיה,⁶³ ספרד,⁶⁴ צרפת,⁶⁵ פולין,⁶⁶ פורטוגל,⁶⁷ פינלנד⁶⁸ ושוודיה.⁶⁹

בדומה לטענה של גורמי האימוץ בישראל, גם חלק מהמדינות הללו מסרו כי באופן מסורתי מהות האימוץ היא יצירת אוטונומיה משפחתית, ובמסגרת השמירה על כך, נפסקת כל התערבות של רשויות המדינה במשפחות המאמצות לאחר מתן צו אימוץ. חלק מהמדינות ציינו כי מתן צו אימוץ הוא תהליך מוחלט שאינו ניתן לערעור (Adoption orders conform to the traditional model: they are absolute and unqualified). מכאן נובע הצורך בבחינה המוקדמת של ההורים, על מנת להבטיח את רמת הביטחון הגבוהה ביותר שההשמה של הילד במשפחה שמבקשת לאמצו הנה הפתרון הטוב ביותר בעבורו והאימוץ צפוי להצליח לטווח הארוך. כמו כן צוין כי מאחר שקיים פיקוח בתקופה שבין השמת הילד למשפחה המבקשת לאמצו לבין מתן צו אימוץ (תקופת מבחן), צו האימוץ ניתן רק אם על פי תוצאות הפיקוח זה ניתן לומר שיש התאמה בין ההורים המאמצים והמיקום לצרכיו של הילד.

לטענתן של רשויות האימוץ באנגליה, למשל, השבועות הראשונים שלאחר השמת הילד במשפחה (במסגרת תקופת מבחן) המבקשת לאמץ הם קריטיים עבור המשפחה ועבור הילד, ולכן שירותי הרווחה נדרשים לבקר במשפחה בתדירות של פעם בשבוע במהלך החודש הראשון של תקופת המבחן, ובהמשך – לפי ההחלטה של רשויות האימוץ, אך לא יותר מאוחר משלושה חודשים לאחר מכך, ואת הביקורות הבאות יש לערוך כל חצי שנה במהלך חמש שנים עד למתן צו האימוץ.⁷⁰ לאחר מתן צו אימוץ נפסקות ביקורות רשמיות של נציגי רשויות האימוץ.

גם מסקירת הליכי אימוץ במדינות נוספות – אירלנד וארה"ב (ברמה הפדרלית) לא מצאנו קביעה חוקית או רגולטורית על הסדרי פיקוח ומעקב חובה אחר מצבם של ילדים מאומצים במשפחות מאמצות לאחר מתן צו אימוץ.⁷¹

⁵⁷ Dietrich – Schulz Elisabeth, Parliament, Republic of Austria, letter, 7 June 2018.

⁵⁸ Enekelda Bala, Assembly of Albania, letter, 12 June 2018.

⁵⁹ Tim Jarrett, House of Commons Library, UK Parliament, letter, 12 June 2018.

⁶⁰ Kai Raudkivi, Legal and Research Department, Chancellery of the Riigikogu, Estonia, letter, 12 June 2018.

⁶¹ Ingebjorg Skarpaas, The Norwegian Parliamentary Research Service (compiled by the Norwegian Ministry of Children and Equality), letter, 13 June 2018.

⁶² Tina Premik, Committee on Labour, Family, Social Affairs and Disability of National Assembly of Republic of Slovenia and the Ministry of Labour, Family, Social Affairs and Equal Opportunities, letter, 31 May 2018.

⁶³ Petra Durinova, National Council of the Slovak Republic, Parliamentary Institute, letter, 12 June 2018.

⁶⁴ Fernando Dorado Frias, Senado, Spain, letter, 13 June 2018.

⁶⁵ Angalde Alexandre, Assemblée Nationale, France, letter, 13 June 2018.

⁶⁶ Patrycja Patriak, Bureau of Research, Chancellery of the Sejm, Poland, letter, 12 June 2018.

⁶⁷ Nuno Amorim, Assembly of the Republic, Directorate of Information and Culture, Portugal, letter, 4 June 2018.

⁶⁸ Tynne Aaltola, Research Service, Parliament of Finland, letter, 7 June 2018.

⁶⁹ Christina Sundelof Kellner, The Swedish Parliament, letter, 12 June 2018.

⁷⁰ AAR 36.4 [regulation 36.4 of the *Adoption Agencies Regulations 2005* as amended (SI 2005/389)], ecprd

⁷¹ Kerry O'Halloran: **The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice**, 2015.

2.2. מעקב אחר שלומם של ילדים מאומצים לאחר צו אימוץ באימוץ בין-ארצי

מהספרות המקצועית עולה כי ברוב המקרים של אימוץ בין-לאומי, האימוץ מתפתח לשביעות רצונם של המעורבים בו והמשפחות המאמצות שומרות על שלומם ורווחתם של הילדים המאומצים ועל טובת הילד. עם זאת, מוכרים בעולם מקרים של התעללות, שבחלק מהמקרים הביאו אף לתוצאות טרגיות של ממש עבור הילדים המאומצים.⁷²

בחדש מאי 1993 התקיימה בהאג ועידה דיפלומטית בין-לאומית, כחלק מדיוני ועידת האג למשפט בין-לאומי פרטי, תחום העוסק בהסדרת היחסים בין ארגונים פרטיים ו/או פרטים ממדינות שונות, להבדיל מהיחסים בין המדינות עצמן. בוועידה זו נוסחה, כאמור, **האמנה הבין-לאומית בדבר הגנה על ילדים ושיתוף פעולה לגבי אימוץ בין-ארצי** (Convention on Protection of Children and Cooperation and Respect of Intercountry Adoption). אמנת האג מתבססת על שיתוף פעולה בין-לאומי בין המדינות החתומות עליה, ומטרתה להסדיר תהליך אימוץ בין-ארצי בהתאם לעקרון טובת הילד, וליצור תהליך אימוץ מסודר ומבוקר, באמצעות רשויות מוסמכות של המדינות החברות באמנה. כל זאת על מנת למנוע תופעות של חטיפת ילדים, הברחתם וסחר בהם, וכיוצא באלה.⁷³ כאמור, ישראל אשררה את האמנה ב-1998.

מדינות רבות שמוסרות ילדים לאימוץ למדינה אחרת, מחייבות את ההורים המאמצים, באמצעות רשויות/גופים האחראים על האימוץ בין ארצי במדינות הקולטות, לדווח על קליטתם, התפתחותם ורווחתם של הילדים המאומצים. מדובר בדיווח לאחר סיום הליך אימוץ ומתן צו אימוץ (Post Adoption), דהיינו, לאחר שההורים עברו את כל מבחני ההתאמה לאימוץ, הילד עבר למשפחה ונמצא כי יש התאמה בין הצרכים שלו לבין המשפחה המאמצת ובית המשפט אישר את האימוץ.⁷⁴

הדרישות והתדירות של המעקב משתנות ממדינה למדינה, אך בדרך כלל ישנה דרישה לביצוע פגישות וראיונות עם ההורים המאמצים, ביצוע ביקורי בית, הגשת תמונות, ולעיתים גם דוחות רפואיים. במסגרת המעקב בודקים נציגי רשויות האימוץ (בחלק מהמדינות המעקב נעשה על ידי עובדים סוציאליים מוסמכים וחלק מהמדינות מסתפקות בדיווחים של נציגי הסוכנויות שאינם עובדים סוציאליים) את היכולת של המשפחה המאמצת לענות על צרכיו של הילד ואת ההתאקלמות של הילד במשפחה ובמדינה החדשה. בנוסף, במסגרת מעקב זה ניתנת ההזדמנות גם להורים המאמצים, וגם לילדים, לדון בהתקדמות האימוץ.⁷⁵

למרות הדרישות למעקב ודיווח ולמרות האמנה הבין-לאומית, לא כל המדינות שמוסרות את ילדיהן לאימוץ במדינות אחרות יכולות להבטיח את קיום כללי האמנה והדרישות למעקב, הן מבחינת היעדר משאבים לעקוב אחר יישומה והן מפני שחלק מהמדינות המעורבות באימוץ בין-ארצי כלל אינן חתומות על האמנה. בין אם אימוץ בין-לאומי מוסדר באמצעות חתימת המדינה על אמנת האג ובין אם לא, רשויות

⁷² Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, 5.8.4.7: Post – Adoption Support Services, p. 185.

⁷³ יוסי תמיר, זהר נוימן: [סוגיות באימוץ הבין-ארצי בישראל](#), נייר מדיניות, 2004.

⁷⁴ Travel.State.Gov; U.S. Department of State – Bureau of Consular Affairs, [Post Adoption](#). Last visit: 22 May 2018

⁷⁵ Travel.State.Gov; U.S. Department of State – Bureau of Consular Affairs, [Post Adoption](#). Last visit: 22 May 2018.

האימוץ המתווכות בין ההורים המאמצים ממדינה אחת לילדים שנמסרים לאימוץ ממדינה אחרת, חייבות להיות רשומות ומורשות מטעם רשויות המדינה.⁷⁶ נקודה נוספת היא כי בהיעדר קיום דרישות המעקב והדיווח על שלומם של הילדים שנמסרו לאימוץ על ידי מדינות הקולטות, יכולים להיווצר קשיים בהליכי האימוץ ולפגוע בהורים העתידיים לאמץ ממדינות אלו,⁷⁷ ולהגיע אף למצב של הפסקת אימוץ ילדים במדינה שאינה עומדת בדרישות המעקב. למשל, לדברי גב' עידה הררי, מנכ"לית עמותת לאימוץ בין-ארצי "עתיד הילדים", לפני כמה שנים הופסק אימוץ בין-ארצי מרוסיה למדינות ארה"ב בשל אי-יכולת של רשויות האימוץ ברוסיה לעקוב אחר שלומם של ילדים רבים שאומצו מתחומה.⁷⁸

כאמור, בישראל, חוק אימוץ ילדים קובע כי יש לקיים מעקב אחר קליטת ילד חוץ על ידי עמותה מוכרת,⁷⁹ **אם התבקשה לכך על-ידי מדינת החוץ.**⁸⁰ על פי החוק, העמותה תעביר למדינת החוץ, לפי בקשתה, דיווח על המעקב. החוק קובע גם כי אם העבירה עמותה דיווח כאמור למדינת החוץ, תעביר עותק ממנו גם לרשות המרכזית בארץ.

להלן דוגמאות לדרישות של מדינות שונות, שמוסרות ילדים לאימוץ בין-ארצי לארה"ב, למעקב לאחר צו אימוץ. המידע שלהלן מפורסם לציבור ההורים המאמצים באתר של מחלקת המדינה האמריקאית⁸¹ ובאתרים של סוכנויות האימוץ הבין-ארצי בארה"ב.⁸²

אוקראינה: המדינה דורשת לקבל דוחות שנתיים במשך שלוש השנים הראשונות לאחר האימוץ. בדוחות יש לפרט את ההתקדמות של הילד בלימודים ועל תנאי המחיה שלו. לאחר שלוש השנים הראשונות, יש להגיש דוחות כל שלוש שנים עד להגעתו של הילד לגיל 18. הילדים שאומצו מאוקראינה נשארים אזרחים של אוקראינה עד גיל 18 ורק לאחר מכן הם יכולים להחליט אם לשנות את האזרחות.⁸³

בולגריה: דרישה לדיווחים כל שישה חודשים בשנתיים הראשונות ממועד הגעתו של הילד למשפחה המאמצת.⁸⁴ הדיווח אמור לכלול 10 תמונות מודפסות של כל משפחה וילד מאומץ. על הדוחות להיות מאושרים על ידי נוטריון.⁸⁵

הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו: דרישה להגשת דיווחים, הכוללים תמונות, בעבור תקופות של שישה חודשים, 12 חודשים ו-24 חודשים ממועד ההשמה. על הדוחות להיות מאושרים על ידי נוטריון. בנוסף, יש דרישה לשלוח תמונות למנהל תוכנית האימוץ של המשפחה בשבוע הראשון של ההשמה ולאחר מכן כל שלושה חודשים במהלך השנה הראשונה.

⁷⁶ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, p.39.

⁷⁷ Indiana, International Adoption Policy, MLJ Adoptions: [Post – Adoption Reports](#). Last visit: 22 May 2018.

⁷⁸ עידה הררי, מנכ"לית עמותת לאימוץ בין-ארצי "עתיד הילדים"; שיחת טלפון, 6 ביוני 2019.
⁷⁹ שם; סעיף 28ג': אימוץ בין-ארצי יבוצע באמצעות עמותה, כמשמעותה בחוק העמותות, התש"ם-1980, שמטרתה הבלעדית היא פעילות בתחום האימוץ הבין-ארצי, ואשר שר העבודה והרווחה ושר המשפטים הכירו בה לפי חוק זה.

⁸⁰ חוק אימוץ ילדים, תשמ"א – 1981, סעיף 28 יח; מעקב אחר קליטת ילד חוץ (תיקון מס' 2) תשנ"ו – 1996.

⁸¹ Travel.State.Gov; U.S. Department of State – Bureau of Consular Affairs, [Post Adoption](#). Last visit: 22 May 2018.

⁸² Indiana, International Adoption Policy, MLJ Adoptions: [Post – Adoption Reports](#). Last visit: 22 May 2018.

⁸³ Travel.State.Gov; U.S. Department of State – Bureau of Consular Affairs, Post Adoption, [Ukraine](#).

⁸⁴ Travel.State.Gov; U.S. Department of State – Bureau of Consular Affairs, Post Adoption, [Bulgaria](#). Last visit: 22 May 2018.

⁸⁵ Indiana, International Adoption Policy, MLJ Adoptions: [Post – Adoption Reports](#). Last visit: 22 May 2018.

מקסיקו: דרישה לדוחות עם תמונות כל חצי שנה במשך שלוש השנים הראשונות. לאחר מכן דרישה לדוחות שנתיים עד להגעתו של הילד לגיל 18.

ניקרגואה: דרישה לקבל דוחות שנתיים עד להגעתו של הילד המאומץ לגיל 21.

סין: דורשת לקבל שישה דיווחים, כולל תמונות, במהלך חמש השנים הראשונות לאחר האימוץ.⁸⁶

3. שירותים תומכי אימוץ לאחר מתן צו אימוץ

כאמור, לפי הגישה המסורתית של אימוץ, לאחר סיום הליך אימוץ ומתן צו אימוץ, הקשר בין המשפחה המאמצת לבין רשויות המדינה מסתיים, וזאת מתוך שמירה על המהות של הפרטיות שבאימוץ ואי רצון של המדינה להתערב באוטונומיה המשפחתית. **בעשורים האחרונים יש הכרה הולכת וגוברת, בארץ ובעולם, בחשיבות של מתן שירותי תמיכה למשפחות מאמצות, בשלבים שונים של הליך האימוץ בכלל ולאחר סיום הליך האימוץ בפרט, מגוונים ומתמשכים ככל שנדרש.** במסמך זה נתייחס, כאמור, לשירותים תומכי אימוץ שניתנים לאחר מתן צו אימוץ (Post Adoption Services). אמנת האג קבעה בשנת 1993 כי כל רשות אימוץ צריכה לקדם את הפיתוח ומתן ייעוץ ושירותי תמיכה לאחר מתן צו אימוץ ("the development of adoption counselling and post-adoption services").⁸⁷

הרציונל במתן שירותים תומכי אימוץ נובע, בין היתר, מהתמורות מרחיקות הלכת בתחום האימוץ בארץ ובעולם, ובמקביל מהעלייה במספר הילדים המועמדים לאימוץ, שיש להם יותר קשיים במישורי החיים השונים, בהשוואה לילדים שגדלים במשפחות "נורמטיביות". תמורות אלו בתחום האימוץ, וכן המעבר שהתרחש בשנים האחרונות מגישה הרואה באימוץ תחליף להורות מלידה, לגישה הרואה באימוץ הורות אחרת/מיוחדת ופתרון קבע לילדים שאינם מסוגלים לגדול במשפחתם המולידה, הובילו להכרה בצורך בליווי ובתמיכה מתמשכים לאחר האימוץ, בין היתר כדי למנוע מקרים של הפסקת האימוץ (disruption).⁸⁸

על פי גישה נוספת, ההבנה בחשיבות של מתן שירותי תמיכה לאחר מתן צו אימוץ, הגיעה במקביל למדיניות בה האימוץ נתפס כאחד המשאבים בעלי חשיבות ציבורית (בעקבות החשיבות הציבורית הטמונה בו).⁸⁹ לגבי ילדים שעוברים לאימוץ ממסגרות ציבוריות, עם קבלת צו אימוץ מתרחש שינוי כפול במעמדם: הילד לא רק עובר ממשפחה אחת למשפחה אחרת, אלא הוא גם עובר ממסגרת ציבורית למסגרת פרטית. ככל

⁸⁶ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015: Chapter 17: China.

⁸⁷ [Convention on Protection of Children and Cooperation and Respect of Intercountry Adoption](#), 1993, Article 9c'.

ב-2 בנובמבר 1993 חתם שגריר ישראל בהאג על האמנה בשם מדינת ישראל, ובכך קיבלה ישראל על עצמה התחייבות שלא לפעול בניגוד להוראות האמנה. חתימה זו היוותה את השלב הראשון בתהליך ההצטרפות. על פי האמנה, תנאי לאשרורה הינו התאמת החוק הפנימי של המדינות לעקרונות ולכללים שנקבעו בה. על מנת להסדיר נושא זה, נחקק תיקון לחוק אימוץ ילדים, התשמי"א-1981 (1981) המסדיר את הפרוצדורה לאימוץ בין-ארצי בישראל. תיקון זה נכנס לתוקפו בחודש ינואר 1998, ובעקבותיו אושררה אמנת האג על ידי ישראל, אשר הפכה בכך צד לאמנה.

המקור: יוסי תמיר, זהר נוימן: [סוגיות באימוץ הבין-ארצי בישראל](#), נייר מדיניות, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2004.

⁸⁸ יואה שורק, פידא ניגים-אכתילאת: [מסמך רקע לתוכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ"](#), מאיירס – גיוינט – מכון ברוקדייל, 2012.

⁸⁹ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, P.3: The Legal Functions of Adoption, 3.10: Post adoption support services, p. 98.

שילד המאומץ ממסגרת ציבורית בוגר יותר, כך עשויים להיות לו יותר צרכים מיוחדים בהיבטים חברתיים ובריאותיים ולכן יש צורך גדול יותר ליצור קשר עם גורמי חוץ על מנת לקדם את רווחתו בהליך האימוץ.⁹⁰

על פי שירותי האימוץ של ארה"ב, מטרת השירותים לאחר האימוץ היא להבטיח יציבות למשפחות מאמצות ובמיוחד את רווחת הילדים המאומצים במשפחות אלו. השירותים לאחר האימוץ מסייעים לטפל בהשפעות של הפרידה, האובדן והטראומה שעוברים חלק מהילדים והצעירים שאומצו, ומסייעים לילדים המאומצים ולחברי המשפחות המאמצות לחזק את היחסים ביניהם.⁹¹ **במדינות שסקרנו לעתים גם ההורים הביולוגיים וגם בני משפחה ביולוגית נוספים של המאומצים, זכאים לקבל שירותי תמיכה וליווי לאחר שמסרו את ילדיהם לאימוץ.**

עם השנים הכירו הן אנשי מקצוע בתחום האימוץ והן המשפחות המאמצות בכך **שרצף של שירותי תמיכה (שיכולים להשתנות ברמה של אינטנסיביות והתערבות) הוא הכרחי כדי להבטיח סביבה בטוחה ויציבה לילדים במשפחות מאמצות.** כחלק מהכרה גוברת של הצורך ברצף של שירותי תמיכה, בשירותי אימוץ בארה"ב הוצע לשנות את המונח "שירותים לאחר אימוץ", המתמקד בפרק הזמן שבו שירותים אלו ניתנים, למונח "תמיכה ושירותים לאימוץ בטוח" (Adoption Support and Preservation Services) כדי לשקף את המטרות העיקריות של שירותים אלה.⁹²

על פי משרד הרווחה בישראל, **המשפחה המאמצת היא משפחה בעלת אפיונים ייחודיים בשל נסיבות היווצרותה, בשל הרקע של הילד טרם האימוץ ובשל ההתמודדות עם האימוץ לאורך כל שנות החיים. כל אלה מחייבים ליווי למשפחה ולמאומץ במשך שנות האימוץ.**⁹³

שירותים תומכי אימוץ כוללים תמיכה כספית, למשל, באמצעות קצבה חודשית או באמצעות מימון ביטוח בריאות, סיוע במתן מידע על מיצוי זכויות, תמיכה נפשית, קבוצתית ו/או פרטנית, ייעוץ מקצועי, הדרכות הורים והכשרת אנשי מקצוע. יש מדינות שבהן מתן שירותי תמיכה באימוץ מעוגן בחקיקה. שירותים תומכי אימוץ יכולים לכלול שירותים ייחודיים למשפחות המאמצות כאמור, וכן תמיכה במשפחות המאמצות בצריכת שירותים שניתנים לכלל האוכלוסייה, כגון עזרה לימודית וריפוי בעיסוק.⁹⁴

על פי המידע שהתקבל מפרלמנטים שונים, באמצעות ארגון ECPRD, בשונה מישראל, בחלק מהמדינות שנסקרו במסמך זה מתן שירותים לאחר אימוץ מעוגנים בחקיקה (לדוגמה: אנגליה, פינלנד, שוודיה).

צריכה של שירותים תומכי אימוץ והיעילות שלהם נבדקת מחקרית ברחבי העולם. יש הטוענים כי אף שיש מגוון רחב של שירותים תומכי אימוץ, רק לגבי חלק קטן מהם נבדקה מחקרית יעילותם וישנו צורך

⁹⁰ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, P.3: The Legal Functions of Adoption, 3.10: Post adoption support services, p. 98.

⁹¹ U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Children's Bureau, Bulletin for Professionals: [Providing Adoption Support and Preservation Services](#), February 2018.

⁹² U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Children's Bureau, Bulletin for Professionals: [Providing Adoption Support and Preservation Services](#), February 2018.

⁹³ סקירת השירותים החברתיים 2016, פרק 2, חלק ב': [ילדים מאומצים ומשפחות מאמצות](#), אורנה הירשפלד, אביגיל סגל, השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, דצמבר 2017.

⁹⁴ יואה שורק, פידא ניגים-אכתילאת: [מסמך רקע לתוכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ"](#), מאירס – גיוינט – מכון ברוקדייל, 2012;

L. Stock, Dr. T. Spielhofer, M. Gieve: [Independent Evidence review of Post-Adoption support interventions](#), Department of Educations, UK, 2016.

להרחיב את הבדיקה המחקרית.⁹⁵ ממצאי מחקרים אחרים שנערכו בתחום ניתן ללמוד על דפוסי השימוש ועל הנגישות של השירותים הללו למשפחות האימוץ. לדוגמה, מחקר אמריקאי שבדק שירותי אימוץ שניתנים בעבור המשפחות שמאמצות ילדים משירותי הרווחה (2015) מצא כי שלושת השירותים הנדרשים ביותר בקרב ההורים המאמצים הם: קבוצות תמיכה (37% מההורים המאמצים); ייעוץ נפשי/שירותי בריאות הנפש לילד (34%), וסיוע פיננסי (31%). השירות שנמצא כנגיש עבור המשפחות המאמצות היה ייעוץ נפשי/שירותי בריאות הנפש לילד (62%), הכשרת הורים (57%), סיוע כספי (57%), ניהול משברים (50%). מהמחקר עלה כי בין 40% ל-60% מן ההורים שקיבלו זכאות לסוג כלשהו של שירות לאחר אימוץ אחד לפחות - לא ניגשו אליו.⁹⁶

להלן סקירת עיקרי הדברים במתן השירותים לאחר אימוץ בישראל ובכמה מדינות בעולם.

3.1. שירותים תומכי אימוץ לאחר מתן צו אימוץ בישראל

כאמור, על פי משרד הרווחה בישראל, המשפחה המאמצת היא משפחה בעלת אפיונים ייחודיים בשל נסיבות היווצרותה, בשל הרקע של הילד טרם האימוץ ובשל ההתמודדות עם האימוץ לאורך כל שנות החיים. כמו כן, כיום, העלייה בגיל הילדים המיועדים לאימוץ וחלק גדול של הילדים המאומצים בארץ (שלא באימוץ קרובים) הם ילדים עם צרכים מיוחדים באימוץ. כל אלה מחייבים ליווי ותמיכה במשפחה ולמאומץ במשך שנות האימוץ.⁹⁷

השירות למען הילד במשרד הרווחה התחיל בפיתוח שירותים תומכי אימוץ עוד בתחילת שנות האלפיים. ליווי משפחות מאמצות כולל אלמנטים של טיפול, ייעוץ ופיקוח על המשפחה, יחד עם כיבוד האוטונומיה המשפחתית. בנוסף השירות מציע ומפנה את המשפחות לקבלת סיוע בגופים חיצוניים, אשר במסגרתם ניתנים שירותים לכלל האוכלוסייה אשר מתמודדת עם קשיים דומים לאלו של משפחות מאמצות.⁹⁸ יצוין כי בחוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981, אין סעיף ספציפי המסדיר מתן שירותי תמיכה אחר למשפחות או ילדים ממערכת האימוץ.

על מנת להבין מהם המענים שניתנים כיום למשפחות מאמצות לאחר מתן צו האימוץ פנה מרכז המחקר והמידע של הכנסת בבקשת מידע בנושא לשירות למען הילד במשרד הרווחה. מהנתונים שהתקבלו מהשירות למען הילד עולה כי בשנת 2018, כ-1,000 משפחות מאמצות ילדים מאומצים מתחת לגיל 18 נמצאות בקשר עם גורמי השירות. על פי משרד הרווחה, המשך הקשר ומידת האינטנסיביות של ליווי המשפחה לאחר מתן צו אימוץ תלויה ברצונם של המאמצים. כאמור, על פי המשרד, המסר למשפחות הוא שניתן לפנות בכל עת ובכל עניין לשירות למען הילד.⁹⁹ נזכיר כי על פי נתונים של משרד הרווחה בישראל יש כיום 3,440 ילדים מאומצים מתחת לגיל 18. כלומר, שירותי תמיכה ייחודיים למשפחות

⁹⁵ Hartinger-Saunders & Trouteaud, The Effects of Postadoption Service Need and Use on Child and Adoptive Parent Outcomes, Journal of Social Service Research. Jan/Feb2015, Vol. 41 Issue 1, p75-92. 18p. 10 Charts.

⁹⁶ Hartinger-Saunders & Trouteaud, The Effects of Postadoption Service Need and Use on Child and Adoptive Parent Outcomes, Journal of Social Service Research. Jan/Feb2015, Vol. 41 Issue 1, p75-92. 18p. 10 Charts.

⁹⁷ סקירת השירותים החברתיים 2016, פרק 2, חלק ב': ילדים מאומצים ומשפחות מאמצות, אורנה הירשפלד, אביגיל סגל, השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, דצמבר 2017; אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק האימוץ, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, שיחת טלפון, 18 ביוני 2018.

⁹⁸ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק אימוץ ילדים, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב לכבוד חה"כ יפעת שאשא-ביטון, יו"ר הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, 28 בינואר 2018.

⁹⁹ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק אימוץ ילדים, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב לכבוד חה"כ יפעת שאשא-ביטון, יו"ר הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, 28 בינואר 2018.

מאמצות הניתנים לאחר מתן צו אימוץ, ניתנים כיום לכשליש מהמשפחות המאמצות ומהילדים המאומצים.¹⁰⁰

להלן הסבר על השירותים הייחודיים העיקריים המוצעים כיום למשפחות מאמצות מטעם השירות למען הילד במשרד הרווחה. יצוין כי בנוסף לשירותים אלו מארגן השירות למען הילד כנסים וימי עיון למשפחות המאמצות, בשיתוף עם העמותות ועם גופי סיוע אחרים הפועלות בתחום (למשל ארגון ת.ל.מ., ראו הסבר בהמשך).

- 1. מענה ישיר על ידי עובד סוציאלי לחוק האימוץ:** המענה כולל ייעוץ, התערבות במצבי משבר, הדרכות, סיוע כספי ייעודי לטיפול מסוים (למשל, תשלום עבור הוראה מתקנת), והפניות לשירותים רלוונטיים אחרים. הסיוע ניתן למשפחות שנמצאות בקשר ומכירות את השירות למען הילד. **בשנת 2017 הסיוע ניתן לכ-45 משפחות.**
- 2. סדנאות למשפחות מאמצות בתנאי נופש (שלושה ימים).** סיוע זה ניתן למשפחות מאמצות באימוץ בין-ארצי ולמשפחות מאמצות מהחברה הערבית. ב-2017 התקיימו 5 סדנאות ל-73 משפחות מאמצות. ההשתתפות בסדנה היא אחת לשלוש שנים.
- 3. סבסוד אימוץ:** סיוע כספי ישיר למשפחות מאמצות במימון הוצאות מיוחדות. הסיוע ניתן על פי תוכנית טיפולית. הסיוע ניתן הן באמצעות תשלומים חודשיים קבועים, שנעים בין 1,600 ל-4,000 ש"ח, בהתאם לצרכים ולמצב של הילד והמשפחה. בנוסף, הסיוע ניתן גם כהחזר כספי מול קבלות. **סיוע זה מיועד למשפחות שאימצו ילדים שלהם צרכים מיוחדים באימוץ ארצי בלבד (לא אימוץ קרובים), למשפחות שמאמצות קבוצת אחים, תינוקות בעלי מאפיינים ייחודיים כמו תסמונת חסר סם או תסמונת אלכוהול עוברי ומשפחות אומנה אשר מאמצות את הילד בטיפול. התוכנית הטיפולית נבדקת מדי שנה והסיוע ניתן עד להגעתו של הילד לגיל 18. ב-2017 קיבלו 350 משפחות סיוע זה. סיוע זה ניתן גם בשלבים שלפני מתן צו אימוץ.**
- בשנת 2017 עמד תקציב המיועד למתן סיוע זה על כ-8.23 מיליון שקלים.** לדברי משרד הרווחה ניצול התקציב הוא מלא.
- 4. סבסוד טיפולים** במסגרת תחנות לייעוץ של הקיבוצים, הפרוסות ברחבי הארץ, גוף שזכה במכרז של משרד הרווחה להפעלת שירותי סיוע למשפחות מאמצות. הטיפולים הניתנים במסגרת זו כוללים: טיפול פרטני, הדרכת הורים, טיפול משפחתי. **בשנת 2017 טופלו 90 משפחות במסגרות של ת.ל.מ. טיפול זה ניתן גם למשפחות מאמצות באימוץ ארצי וגם למשפחות המאמצות באימוץ בין-ארצי, על פי מבחן ההכנסה.** תקציב סיוע זה עמד על 1.2 מיליון ש"ח בשנת 2017. לפי משרד הרווחה, תקציב זה לא נוצל במלואו. מצב דומה היה גם בשנים 2014-2016.
- יצוין כי בבדיקה שלנו באתר האינטרנט של השירות למען הילד שבמשרד הרווחה לא מצאנו מידע על שירותי התמיכה שאותם משפחות מאמצות יכולות לקבל עבורן ועבור הילדים המאומצים. מדברי בני סוויל, יושב ראש עמותת "משפחתא", כיום אין מודעות בקרב המשפחות המאמצות בדבר האפשרות לגשת לשירות למען הילד ולבקש סיוע. השירות אינו מפרסם את השירותים הקיימים. כמו כן, יש מעט מאוד משפחות מאמצות שמקבלות שירותי תמיכה בתחום**

¹⁰⁰ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק האימוץ, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב, 18 ביוני 2018.

האימוץ ומדובר לרוב בשירותים לא ייחודיים לאימוץ אלא שירותים הניתנים לכלל האוכלוסייה

עם קשיים דומים.¹⁰¹

יצוין כי עמדת ועדת גרוס, שכאמור בחנה את חוק זה ואת הליכי אימוץ ילדים בישראל,¹⁰² בכל הנוגע לשירותים שלאחר האימוץ, היא כי מדובר בחלק מזכויות הילד, ואחריותה של המדינה כלפי הילד אינה מסתיימת ברגע שניתן צו האימוץ. הוועדה מפרטת כי "המדינה היא זו שמסרה את הילד למאמצים בהליך שנועד לטובת הילד ועל כן אחריותה, לפי טובת הילד, אינה מסתיימת במועד המסירה. **מדובר בילדים עם צרכים מיוחדים בהגדרה** [ההדגשה אינה במקור], כאשר הצורך בסיוע משתנה מילד לילד בהתאם למאפייניו האישיים, לנסיבות חייו ולשלב בו הוא נמסר למאמצים. **צרכים מיוחדים אלה מצריכים הדרכה וליווי מצד גורמי הרווחה ויש שהם מצריכים גם סיוע כספי למימון טיפולים לילד, הנובעים ממצבו ועוד** [ההדגשה אינה במקור].¹⁰³ הוועדה, תוך כדי התייחסות לסוגיית אחריות הורית שבאמנה לזכויות הילד,¹⁰⁴ מדגישה גם את המעמד המיוחד של האימוץ וגם את הצרכים המיוחדים של ההורים המאמצים: "אכן, עמדת האמנה לזכויות הילד היא כי האחריות כלפי הילד מוטלת בראש ובראשונה על הוריו של ילד וכי על המדינה לסייע להורים במימוש אחריותם ההורית רק מקום שיש צורך בכך. ואולם לאור כל האמור, האימוץ הוא בדיוק המקרה בו יש צורך בסיוע להורים, סיוע שהיקפו ישתנה מילד לילד. גם מנקודת מבט של המאמצים, סבורה הוועדה כי מוטלת על המדינה חובה כלפיהם לתת שירותי הדרכה וליווי להם ולילד, מתוך ההכרה בייחודיותם של האתגרים הקיימים בהורות לילד מאומץ".¹⁰⁵

הוועדה המליצה כי "תיעשה בדיקה על ידי משרד הרווחה יחד עם משרד האוצר, לגבי השירותים הנדרשים למשפחות המאמצות לאחר האימוץ, וייבנה "סל שירותים" מתפתח תוך התייחסות לשירותי הדרכה, ייעוץ וליווי, בהיקף משתנה, בהתאם לתקופות חייו של הילד עד הגיעו של הילד לגיל 18, ואף בנוגע לליווי המשפחה המאמצת בתהליך פתיחת תיק האימוץ על ידי המאומץ. כמו כן ממליצה הוועדה לקיים בדיקה לגבי מתן סיוע כספי במקרים המתאימים, בין השאר, לצורך מימון טיפולים שונים לילדים. שימת לב מיוחדת צריכה להינתן לילדים שהיו במשפחות אומנה ונשקלת האפשרות לאמצם, לילדים הנמצאים באימוץ פתוח לסוגיו ולילדים עם מוגבלויות או עם צרכים מיוחדים אחרים. באשר לאופן מתן הסיוע להורים, הוועדה ציינה כי "יש לנקוט ברגישות נוכח העובדה שמדובר בכניסה לאוטונומיה המשפחתית, אך אין בכך כדי להצדיק את אי מתן הסיוע הנדרש [ההדגשה לא במקור]".

על פי מכתב שנשלח על ידי משרד הרווחה ליושבת ראש הוועדה לזכויות הילד חה"כ יפעת שאשא – ביטון בינואר 2018: "משרד העבודה והרווחה בשיתוף עם משרד המשפטים האמון על חוק האימוץ שוקדים כעת על יישום דוח הוועדה והגשת ההצעה לכנסת".¹⁰⁶

¹⁰¹ בני סוויל, יושב ראש עמותת "משפחתא" - קהילת האימוץ של ישראל; שיחת טלפון, 17 ביוני 2018.

¹⁰² דו"ח הוועדה לבחינת חוק אימוץ ילדים, התשמ"א – 1981 והליכי אימוץ ילדים בישראל, בראשות כב' השופט (בדימוס) יהושע גרוס, נובמבר 2016.

¹⁰³ שם.

¹⁰⁴ האמנה בדבר זכויות הילד הינה המסמך הבינלאומי המקיף והחשוב ביותר בתחום זכויות הילדים עד היום. האמנה נעשתה ביום 20 בנובמבר 1989, ונכנסה לתוקף ביום 2 בספטמבר 1990. האמנה נחתמה ע"י ישראל ב- 3 ביולי 1990 ונכנסה לתוקף, לאחר אשרורה (4.8.91), ביום 2 בנובמבר 1991. המקור: משרד המשפטים, על האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד.

¹⁰⁵ דו"ח הוועדה לבחינת חוק אימוץ ילדים, התשמ"א – 1981 והליכי אימוץ ילדים בישראל, בראשות כב' השופט (בדימוס) יהושע גרוס, נובמבר 2016.

¹⁰⁶ אורנה הירשפלד, עו"ס ראשית לחוק אימוץ ילדים, מנהלת השירות למען הילד, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מכתב לכבוד חה"כ יפעת שאשא-ביטון, יו"ר הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, 28 בינואר 2018.

3.2. שירותים תומכי אימוץ לאחר מתן צו אימוץ במדינות אחרות

במדינות אחרות שאותן סקרנו נוהגת מדיניות שונה ביחס לאימוץ ילדים משירותי הרווחה ומכאן גם השוני במדיניות במתן שירותים תומכי אימוץ. יש מדינות, כגון ארצות-הברית ואנגליה, שבהן ננקטת מדיניות המעודדת אימוץ ילדים משירותי הרווחה בתוך המדינה ובכך רואים פתרון מועדף על פני אומנה.¹⁰⁷ במדינות אלו קיימת ההבנה כי ילדים במסגרות השמה חוץ-ביתית הם בעלי עבר מורכב וקשיים רבים, והם זקוקים לסיוע מתמשך, כמו שהמשפחות המאמצות זקוקות לכלים על מנת לגדל אותם בתנאים מיטביים ולהיות מסוגלות להעניק להם תמיכה.¹⁰⁸ במדינות אלו שירותים תומכי אימוץ מטעם המדינה הם המפותחים ביותר וכוללים קצבה כספית ועזרה חומרית, שירותי הערכה ותכנון טיפול, שירותי מידע והסברה וקבוצות תמיכה. מצד שני, מדינות כגון אוסטרליה וניו זילנד, פחות מעודדות אימוץ ילדים משירותי הרווחה, ומעדיפות השמה באומנה ובפנימיות במקרים שבהם יש צורך למצוא לילד תחליף למשפחתו המולידה.¹⁰⁹ במדינות אלה מושם פחות דגש על פיתוח שירותים תומכי האימוץ.

בחלק מהמדינות שנסקרו במסמך זה ושהשיבו על פנייתנו, בשונה מישראל, נושא מתן שירותים לאחר אימוץ מעוגן בחקיקה (לדוגמה: אנגליה, פינלנד ושוודיה). יצוין כי בפינלנד החוק אינו מפרט אילו סוגי סיוע יש וכיצד לתת אותם. הסבר על כללי מתן השירותים ועל סוגי השירותים מפורסם בהנחיות מיוחדות של משרד הרווחה והבריאות בפינלנד.

כאמור, שירותים תומכי אימוץ כוללים סוגי סיוע שונים, בהם סיוע חומרי או טיפולי. בחלק מהמדינות שנסקרו סיוע כספי ניתן בעיקר או רק למשפחות שאימצו ילדים משירותי הרווחה (מדינות שונות בארה"ב). בחלק מהמדינות יש הבחנה בין אימוץ משירותי הרווחה ובין סוגי אימוץ אחרים גם במתן זכאות לקבלת שירותים אחרים. בחלק מהמדינות, שירותים תומכי אימוץ במימון של המדינה אפשריים רק עבור משפחות שאימצו ילדים משירותי האימוץ באימוץ פנים ארצי. למשל, סוגיה זו בולטת מאוד בארה"ב. בהקשר לזה יצוין כי יש מחלוקת בין קובעי המדיניות בשאלה אם ילדים שאומצו ממדינות אחרות ויש להם צרכים מיוחדים (מחלה נפשית או פיזית, הפרעות תקשורת, הפרעות התנהגות) צריכים להיות, בדומה לילדים שאומצו מגופים ציבוריים בארה"ב, אמורים להיות זכאים לאותם גמלאות ותנאים בקבלת שירותים לאחר האימוץ. יש הסבורים כי השכיחות של קשיים מהסוגים שצוינו לעיל בקרב הילדים שאומצו באימוץ בין-ארצי, בשילוב עם התמודדות עם הקשיים הנובעים משוני אתני ותרבותי, מצביעה על הצורך במתן שירותי תמיכה מקיפים גם למשפחות אלו.¹¹⁰

• בריטניה

הרשויות המקומיות ברחבי בריטניה¹¹¹ מחויבות על-פי חוק להבטיח זמינות של שירותי תמיכה באימוץ למעורבים באימוץ ובשלבם שונים של האימוץ, בהם: ילדים מאומצים, משפחות מאמצות, משפחות

¹⁰⁷ יואה שורק, פידא ניגים-אכתילאת: [מסמך רקע לתוכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ"](#), מאירס – גוינט – מכון ברוקדייל, 2012.

¹⁰⁸ פידא ניגים – אכתילאת, חוקרת בתחום האימוץ, מכון ברוקדייל, מרכז אנגלברג לילדים ולנוער, שיחת טלפון, 5 ביוני 2018.

¹⁰⁹ יואה שורק, פידא ניגים-אכתילאת: [מסמך רקע לתוכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ"](#), מאירס – גוינט – מכון ברוקדייל, 2012.

¹¹⁰ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, 8.2.3.6: Post Adoption Contact and Support, USA, p. 329.

¹¹¹ England, Wales, Scotland, Northern Ireland.

ביולוגיות או אפטרופוסים לשעבר של הילדים המאומצים.¹¹² הרשויות המקומיות צריכות לסייע בבקשות לתמיכה של המשפחות ושל הילדים המעורבים באימוץ, על ידי ביצוע הערכת צרכים של המשפחות המעורבות באימוץ. עם זאת, הרשויות, לפי שיקוליהן יכולות להחליט על אופן מתן השירות, בהתאם למשאבים הזמינים אצלן.¹¹³

בבריטניה נקבעו תקנים לאומיים מינימליים לאימוץ (Adoption: National Minimum Standards),¹¹⁴ אותם מפרסם משרד החינוך הבריטי. מטרתם העיקרית של התקנים היא להבטיח את רווחתם ואת קיום הצרכים של הילדים המאומצים. על פי התקנים, לכל ילד מאומץ/מועמד לאימוץ יש להעניק ליווי של עובד סוציאלי צמוד, האחראי על עניינו של הילד. העובד הסוציאלי המלווה אחראי על מתן מידע והסברים על זכויותיו של הילד, בכל השלבים של תהליך אימוץ. על פי התקנים, יש להקשיב ולהשיב לבקשות של הילד ולהביא בחשבון את דעותיו ואת רצונו.¹¹⁵ שירותים אלו אינם רלוונטיים במקרים של אימוץ ילדים על ידי קרובי משפחה.

להלן יוצגו עיקרי דברים על סוגיית מתן שירותי תמיכה באימוץ במדינות אנגליה וויילס.

לפי המידע שהתקבל מהפרלמנט הבריטי,¹¹⁶ תקנות תמיכה באימוץ (Adoption Support Services Regulations, England 2005)¹¹⁷ קובעות את אופן מתן השירותים להורים מאמצים, ילדים מאומצים ולחברי המשפחה המולידה. התקנות מחייבות את רשויות האימוץ להעניק שירותים לכל המעורבים באימוץ (כאמור, ילדים מאומצים, משפחות מאמצות ולחברי המשפחה המולידה). על שירותי התמיכה באימוץ לכלול: הערכות מצב, מתן מידע וייעוץ, קיום קבוצות תמיכה, מתן טיפולים, תיווך בין המשרדים הרלוונטיים ועוד. התקנות אינן מבחינות בין ילדים שאומצו באימוץ פנים ארצי לבין אימוץ בין-ארצי. שירותי סיוע לאחר אימוץ בדרך כלל לא ניתנים במקרים של אימוץ ילדים על ידי קרובי משפחה.¹¹⁸ בתקנות נקבע כי יש לתת סיוע פיננסי למשפחות מאמצות ונקבעו תנאים מיוחדים למתן סיוע זה. בין התנאים:

- אימוץ ילד עם צרכים מיוחדים, פיזיים, נפשיים או התנהגותיים שהטיפול בו נמשך לאחר האימוץ;
- אימוץ ילדים עם מאפיינים ייחודיים (למשל גיל או מגזר) או שיש צורך באימוץ של יותר מילד אחד במשפחה, במקרים של אחים/אחיות שלא רוצים להפריד ביניהם; כלומר התשלום פועל כעידוד לאימוץ כזה.
- סיוע בנסיעות לקיום מפגשים בין אחים או קרובי משפחה מולידה אחרים;
- סיוע בהוצאות משפטיות (רק במקרים בהם מוחלט על הצורך);

¹¹² Adoption and Children Act, 2002.

¹¹³ [Adoption and Children Act 2002, Chapter 2: The Adoption Services](#), Legislation.Gov.UK;

Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, 6.12.1: Adoption Support Services, England and Wales, p. 245.

¹¹⁴ [Adoption: National Minimum Standards](#), Department of Education, UK, July 2014.

¹¹⁵ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, 6.6.1: Wishes, Welfare and Safety of the Child, England and Wales, p. 223;

[Adoption: National Minimum Standards](#), Department of Education, UK, July 2014.

¹¹⁶ Tim Jarrett, House of Commons Library, UK Parliament, letter, 12 June 2018.

¹¹⁷ [Adoption Support Services Regulations, England, 2005](#) (SI 2005/389).

¹¹⁸ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, 2.6.1.1: Family Adoption, p. 73.

- סיוע בריהוט מיוחד או בשינויים בבית שהמשפחה המאמצת צריכה לערוך כדי לסייע לילד המאומץ.¹¹⁹

• אירלנד¹²⁰

באירלנד, בעקבות אמנת האג, רשויות האימוץ מפתחות באופן וולונטרי שירותי תמיכה באימוץ. לא יותר מ-20% מהמעורבים באימוץ מקבלים תמיכה שלאחר האימוץ וכנראה שרובם הם כאלה שאימצו ילדים ממסגרות של שירותי הרווחה. בהקשר זה חשוב לציין כי עבור ילדם שאומצו ממסגרות של שירותי הרווחה, משפחות מאמצות עשויות לקבל סיוע כספי מטעם המדינה – ההחלטה בדבר סיוע כספי זה ניתנת לשיקול דעת סוכנות המשפחה והילדים של אירלנד (Child and Family Agency). באופן כללי, שיעור הילדים המאומצים במשפחות מאמצות, שמקבלות סיוע לאחר מתן צו אימוץ, הוא נמוך. כמו כן, שיעור הילדים שאומצו ממסגרות ציבוריות, מכלל הילדים המאומצים באירלנד, הוא נמוך.

• ארה"ב

הסדרת תחום האומנה והאימוץ בארה"ב מצויה ככלל בסמכות הממשל המדינתי, ועל כן יש הבדלים ניכרים בהסדרה בין המדינות.¹²¹ לפיכך, בתחום האימוץ קיימת שונות רבה בין מדינה למדינה במתן שירותים ואין סוכנות רגולטורית מרכזית לנושא אימוץ. כל אחת ממדינות ארה"ב קובעת את שירותי הרווחה הניתנים למשפחות מאמצות, לילדים מאומצים וגם למשפחות הביולוגיות בשטחה ואת החוקים הנוגעים לדבר. לכל מדינה יש זכות משפטית לנהל את התחום, באופן המותאם לצרכים של הילדים ושל המשפחות שלהם.

עם זאת, כתנאי לקבלת מימון פדרלי לתוכניות האומנה והאימוץ במדינות שונות ברחבי ארה"ב על המדינות לעמוד בדרישות הפדרליות ולהתאים את ההסדרה ואת התוכניות המופעלות בהן לדרישות אלה. אחת הדרישות היא להעניק שירותי ייעוץ לאחר אימוץ (Post Adoption Counselling) על ידי סוכנויות האימוץ הציבוריות והפרטיות.¹²²

מאז שנות ה-70 של המאה הקודמת, נחקקו עשרות חוקים ברמה הפדרלית הנוגעים לתחום האומנה והאימוץ.¹²³ שירותי תמיכה לאחר מתן צו אימוץ לא בהכרח היו זמינים בארה"ב לפני כניסתו של התיקון לחוק האימוץ ב-1997, אשר אפשר תנאים לקבלת סבסוד בעבור פיתוח שירותי תמיכה באימוץ. מאז, גדל

¹¹⁹ [Adoption Support Services Regulations, England, 2005.](#)

¹²⁰ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, 7.12: Post Adoption Services, Ireland, p.297.

¹²¹ עו"ד ירון אונגר ועו"ד דינה צדוק: מאומנה לאימוץ: רקע תאורטי וסקירה משווה, תחום חקיקה ומחקר משפטי, הלשכה המשפטית של הכנסת, מאי 2016. להרחבה ראו:

U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau, Child Welfare Information Gateway, [Major Federal Legislation Concerned With Child Protection, Child Welfare, and Adoption](#), April 2012.

¹²² Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, 8.6 Pre – Placement counselling, p. 352.

¹²³ עו"ד ירון אונגר ועו"ד דינה צדוק: מאומנה לאימוץ: רקע תאורטי וסקירה משווה, תחום חקיקה ומחקר משפטי, הלשכה המשפטית של הכנסת, מאי 2016.

סקירה של חוקים אלה חורגת מהסוגיות הספציפיות הנדונות במסמך זה. להרחבה ראו:

U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau, Child Welfare Information Gateway, [Major Federal Legislation Concerned With Child Protection, Child Welfare, and Adoption](#), April 2012.

הביקוש לקבלת סיוע זה. כך, לאחר כניסתו של התיקון לתוקף, שיעור הילדים המאומצים משירותי הרווחה שקיבלו סובסידיות כספיות מטעם המדינה גדל ל-88% מסך המקבלים צווי אימוץ מסוג זה מדי שנה.¹²⁴

שירותים תומכי אימוץ לאחר קבלת צו אימוץ ניתנים בארה"ב הן על ידי גופים ציבוריים והן על ידי ארגוני המגזר השלישי העוסקים בתחום האימוץ. בדומה למצב בבריטניה, שירותים אלו זמינים הן לילדים מאומצים והן להורים ובני משפחות מאמצות ומשפחות ביולוגיות, וכוללים סוגים שונים של סיוע סוציאלי וסיוע משפטי.¹²⁵

מידע על סוגים שונים של שירותי תמיכה ועל זמינותם לילדים מאומצים, משפחות מאמצות ומשפחות ביולוגיות מסופק על ידי רשות הילדים והמשפחות של משרד הבריאות והשירותים החברתיים של ארה"ב.¹²⁶ מהמידע עולה כי **סיוע פדרלי ומדיני לאחר מתן צו אימוץ, במדינות שונות ברחבי ארה"ב, יוגש לרוב בחינם ויהיה מסובסד על ידי המדינה וזמין רק בעבור משפחות שאימצו ילדים מגופים ציבוריים כגון ילדים ממסגרות השמה חוץ ביתיות ו/או ילדים בעלי צרכים מיוחדים. כל שאר המשפחות המאמצות יצטרכו לשלם תמורת שירותים לאחר אימוץ ולצורך אותם בעיקר דרך גופים לא ממשלתיים הפועלים בתחום.**¹²⁷ ובכל זאת, גם משפחות שאימצו ילדים בסוגים אחרים של אימוץ (אימוץ בין-ארצי ואימוץ פנים ארצי) עשויות לקבל מרשויות האימוץ יותר שירותי תמיכה במסגרת פיתוח שירותים והכשרת העובדים המעורבים באימוץ.¹²⁸

● פינלנד¹²⁹

בפינלנד יש חובה לתת סיוע, ייעוץ ותמיכה למשפחות מאמצות לאחר מתן צו האימוץ. מהפרלמנט בפינלנד נמסר כי על פי חוק,¹³⁰ רשויות האימוץ חייבות ליידע ולהדריך את משפחות האימוץ (גם משפחות שאימצו ילד וגם את המשפחות הביולוגיות, במידת הצורך) על קיומם של שירותי סיוע ותמיכה ועל האופן בו הם ניתנים. גם משפחות שאימצו ילד באימוץ פנים ארצי וגם משפחות שאימצו ילד באימוץ בין-ארצי זכאים לקבל סיוע במסגרת שירותים אלו.

החוק לא מפרט את סוגי הסיוע שרשויות האימוץ חייבות לספק ובאיזה פרק של זמן. משרד הרווחה והבריאות הפיני מפרסם הנחיות מקצועיות בדבר מהות השירותים ואופן מתן שירותים אלה. בהנחיות יש המלצה ליועץ השירות (בדרך כלל עובד סוציאלי) לבקר את המשפחה המאמצת לאחר מתן צו האימוץ

¹²⁴ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, p.329, 358.

¹²⁵ Travel.State.Gov; U.S. Department of State – Bureau of Consular Affairs, Post Adoption

¹²⁶ U.S. Department of health and Human Services, Administration for children and Families, Children's Bureau, Child Welfare Information Gateway: [Finding and Using Postadoption Services](#).

¹²⁷ שם וגם :

U.S. Department of health and Human Services, Administration for children and Families, Children's Bureau, Child Welfare Information Gateway: [Adoption Assistance](#).

¹²⁸ שם ; עמ' 358, Adoption Support Services, 8.12.1:

¹²⁹ Tynne Aaltola, Research Service, Parliament of Finland, Letter, 7 June 2018.

¹³⁰ Tynne Aaltola, Research Service, Parliament of Finland, Letter, 7 June 2018: Adoption Act, Act No 22/2012, adopted on 20 January 2012, Finland; Section 25 (Unofficial translation, legally binding only in Finnish and Swedish). Ministry of Justice, Finland.

בשנה הראשונה לאחר האימוץ ולסכם את תוצאות המפגש. ההנחיות מדגישות את המשמעות ומסביר את הצורך של הערכה אינדיווידואלית ומנחה את העובדים הסוציאליים העוסקים בתחום.¹³¹

• קנדה

בדומה למצב בארה"ב, גם במדינות שונות בקנדה עלויות הטיפול בילדים מאומצים ממסגרות הרווחה מסובסדות ברמה שונה על ידי המדינה¹³² בהתאם לרמת הטיפול הנדרשת. בקולומביה בריטית (British Columbia) סיוע כספי לאחר מתן צו אימוץ מסופק באופן מיוחד רק בעבור ילדים בעלי צרכים מיוחדים. באשר לזמינות שירותי תמיכה לאחר אימוץ, כמעט שליש מההורים המאמצים שנשאלו בקולומביה הבריטית, דיווחו כי שירותי התמיכה לא ענו על הצרכים שלהם; יותר מרבע מההורים הנשאלים אמרו כי שירותים אלו לא היו נגישים. גישה לשירותי תמיכה לאחר אימוץ בקולומביה בריטית הם דרך מבחן הכנסה ונכסים.¹³³

באלברטה כל משפחה שמאמצת ילד משירותי הרווחה מקבלת קצבה חודשית ללא קשר לצרכים של הילד. גם משפחות שאימצו ילדים שלא משירותי הרווחה או באימוץ בין-ארצי נתמכות על ידי המדינה לצורך קבלת סיוע לאחר אימוץ.¹³⁴

• שוודיה¹³⁵

על שירותי הרווחה ברשויות המקומיות מוטלת אחריות למתן שירותי תמיכה וסיוע למשפחות מאמצות, לאחר מתן צו אימוץ. לדברי הפרלמנט בשוודיה בתשובתו למרכז המחקר והמידע, קביעה זו עוגנה בחוק¹³⁶ ב-1998, בעקבות הצהרת ועידת האו"ם לזכויות הילד כי לשוודיה חסרה מערכת שתפקידה לפקח על האופן שבו ילדים מאומצים באימוץ בין-ארצי. עם זאת, הרגולציה לא הוגבלה לילדים באימוץ בין-ארצי, והיא חלה גם על ילדים מאומצים באימוץ פנים.

חוק השירותים החברתיים אינו מגדיר איזה סוג של תמיכה וסיוע יש לתת ולכמה זמן. התמיכה והסיוע למשפחות מאמצות שונות בין רשויות שונות. לדוגמה, התמיכה יכולה לכלול שיחות, ייעוץ ו"קבוצות הורים" להורים מאמצים.

המועצה הלאומית לבריאות ורווחה (The National Board of Health and Welfare) פרסמה מדריך לאימוץ, המתייחס לשירותים החברתיים של העיריות. מטרת המדריך היא להקל על יישום המסגרת הרגולטורית החלה על אזור האימוץ.

¹³¹ Tynne Aaltola, Research Service, Parliament of Finland, Letter, 7 June 2018.

יובהר כי משפחות אומנה זכאיות לסיוע כספי תקופתי מטעם המדינה.

¹³² הכוונה היא לפרובינציה או טריטוריה בקנדה.

¹³³ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, 9.2.3.6: Post-Adoption Contact and Support, Canada, p.383, 406.

¹³⁴ Kerry O'Halloran: [The Politics of Adoption: International Perspectives on Law, Policy and Practice](#), 2015, 9.2.3.1 Adoption of Children with Special Needs, p.379.

¹³⁵ Kai Raudkivi, The Swedish Parliament, letter, 12 June 2018.

¹³⁶ פרק 5 לחוק השירותים החברתיים, Social Services Act.

